

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví
Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Anna Duchková

FUNKCE JAZYKA V DĚJINÁCH KOMUNIKACE
Zpracování podkladů pro multimediální e-learningový projekt

Bakalářská práce

Praha 2008

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Helena Kučerová

Oponent bakalářské práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje.

V Praze 7. srpna 2008

.....
podpis studentky

Identifikační záznam

DUCHKOVÁ, Anna. *Funkce jazyka v dějinách komunikace : zpracování podkladů pro multimediální e-learningový projekt. [Functions of language in the history of communication : processing resources for a multimedial e-learning project.]* Praha, 2008-08-07. 53 s.

Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Helena Kučerová.

Abstrakt

Bakalářská práce zpracovává podklady pro e-learningový projekt Dějiny komunikace, připravovaný pedagogy Vyšší odborné školy informačních služeb (VOŠIS), a dokumentuje průběh jejich zpracovávání. Práce se tematicky zaměřuje na oblast role a fungování jazyka v dějinách komunikace, a to v širší historické perspektivě. V úvodu je stručně nastíněna problematika distančního vzdělávání a detailněji pak samotná oblast e-learningu, jeho specifik a využití v České republice a na VOŠIS. V další části je představen a stručně charakterizován připravovaný e-learningový projekt Dějiny komunikace a v jeho rámci pak i vlastní téma jazykové komunikace, jazykových funkcí a samotný dílčí projekt Funkce jazyka v dějinách komunikace. Jádrem práce je popis východisek, průběhu a výsledků informační analýzy provedené ke zvolenému užšímu tématu projektu. Vlastní soupis zdrojů a jejich metadatový popis není s ohledem na jeho rozsah součástí textu práce samotné, ale je i vzhledem ke svému cílovému určení umístěn v systému elektronické podpory vzdělávání Moodle Vyšší odborné informační školy informačních služeb.

Klíčová slova:

e-learning, dějiny komunikace, jazyk, funkce jazyka, dorozumívání, lingvistika, komunikace (sdělování), jazyková kultura, čeština, Dublin Core, metadata, informační analýza, VOŠIS, distanční vzdělávání

Obsah

OBSAH	6
ÚVOD	8
1. PROBLEMATIKA E-LEARNINGU	10
1.1 OBECNÉ CHARAKTERISTIKY DISTANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	10
1.2 SPECIFIKA E-LEARNINGU, JEHO VÝHODY A NEVÝHODY A SOUČASNÉ TRENDY.....	11
1.3 TVORBA E-LEARNINGOVÉHO KURZU A E-CONTENT	13
1.4 E-LEARNING V ČR A E-LEARNINGOVÉ PROJEKTY NA VOŠIS.....	14
1.4.1 <i>Vybrané systémy elektronické podpory vzdělávání na českých vysokých školách</i>	15
1.4.2 <i>Některé zahraniční e-learningové projekty zaměřené na oblast lingvistiky</i>	15
1.4.3 <i>E-learning na VOŠIS</i>	16
2. PROJEKT DĚJINY KOMUNIKACE	17
2.1 DĚJINY KOMUNIKACE.....	17
2.2 SPECIFIKACE VLASTNÍHO PROJEKTU.....	17
2.2.1 <i>Zázemí projektu / zadavatel / realizace</i>	18
2.2.2 <i>Rozsah / termín dokončení</i>	18
2.2.3 <i>Uživatelé / zaměření / účel</i>	18
2.2.4 <i>Jazyk</i>	18
2.2.5 <i>Formát</i>	18
2.2.6 <i>Dostupnost</i>	19
2.3 UŽŠÍ TEMATICKÉ VYMEZENÍ PRÁCE V RÁMCI PROJEKTU.....	19
3. FUNKCE JAZYKA V DĚJINÁCH KOMUNIKACE	20
3.1 KOMUNIKACE A JAZYK.....	20
3.2 FUNKCE JAZYKA V KOMUNIKACI.....	22
3.3 OBSAHOVÉ VYMEZENÍ FUNKCÍ JAZYKA PRO POTŘEBY PROJEKTU „FUNKCE JAZYKA V DĚJINÁCH KOMUNIKACE“	23
4. VÝCHODISKA, PRŮBĚH A VÝSLEDKY INFORMAČNÍ ANALÝZY	25
4.1 VÝCHODISKA A ZDROJE INFORMAČNÍ ANALÝZY.....	25
4.1.1 <i>Cílová uživatelská skupina</i>	25
4.1.2 <i>Základní obsahové vymezení plánovaných modulů</i>	25
4.1.3 <i>Diachronní perspektiva</i>	26

<u>4.1.4 Formát a zdroje</u>	<u>27</u>
<u>4.1.5 Metodologická východiska.....</u>	<u>27</u>
<u>4.2 PRŮBĚH INFORMAČNÍ ANALÝZY.....</u>	<u>28</u>
<u>4.2.1 Selekční údaje, klíčová slova a předmětová hesla.....</u>	<u>28</u>
<u>4.2.2 Vlastní průběh rešerše.....</u>	<u>29</u>
<u>4.2.3 Východiska v kontrastu s realitou – hlavní problémy.....</u>	<u>31</u>
<u>4.3 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ.....</u>	<u>33</u>
<u>4.3.1 Systém klasifikace.....</u>	<u>33</u>
<u>4.3.2 Dublin Core.....</u>	<u>33</u>
<u>4.3.3 Vlastní způsob zpracování.....</u>	<u>36</u>
<u>4.4 VÝSLEDKY INFORMAČNÍ ANALÝZY.....</u>	<u>36</u>
<u>4.4.1 Modul I – Jazyk a komunikace – obecné otázky.....</u>	<u>36</u>
<u>4.4.2 Modul II – Dorozumívací funkce jazyka.....</u>	<u>37</u>
<u>4.4.3 Modul III – Kognitivní funkce jazyka.....</u>	<u>39</u>
<u>4.4.4 Modul IV – Ukládání a rozvíjení znalostí.....</u>	<u>43</u>
<u>4.4.5 Modul V – Další online zdroje.....</u>	<u>45</u>
<u>4.5 ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ</u>	<u>46</u>
<u>ZÁVĚR.....</u>	<u>47</u>
<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ.....</u>	<u>49</u>

Úvod

V souvislosti se snahou Vyšší odborné školy informačních služeb¹ o zkvalitnění a zintenzivnění možnosti využívání elektronické podpory vzdělávání na této škole vznikla myšlenka vytvoření multimediálního e-learningového projektu Dějiny komunikace, který by fungoval jako jakýsi zastřešující rámec pro dílčí tematicky orientované projekty. Jejich konkrétní obsahová náplň přitom nebyla předem nijak pevně stanovena a měla by záviset na preferencích konkrétních zájemců o zpracování podkladů k jednotlivým kurzům. Toto výchozí zadání a zejména možnost prakticky volného výběru užšího tematického profilu dílčího projektu mne zaujalo a inspirovalo k pokusu vytvořit základ pro e-learningový kurz, jenž by se zaměřil na otázky proměn jazyka, jeho zkoumání a jeho funkcí v procesu dějin komunikace. K volbě tohoto tematického vymezení mne motivoval zejména můj dlouhodobý zájem o studium jazyka, jeho vlastností a proměn, jeho teoretického zkoumání i praktického užívání.

Tématem práce se tak stalo zmapování informačních zdrojů multimediálního charakteru, které by mohly sloužit jako podkladové materiály pro potřeby tvůrců a pedagogů budoucího e-learningového kurzu. Jádrem práce přitom není samotný soupis dohledaných zdrojů, ale především popis východisek a průběhu samotné informační analýzy a dále způsob strukturace a zpracování jejích výsledků. Práce by tak měla mimo jiné zdokumentovat motivy a kritéria, která vedla k výběru tematických okruhů i jednotlivých zdrojů, a současně by měla poskytnout budoucím zpracovatelům vlastního elektronického obsahu kurzu formální popis těchto zdrojů pro jejich případné další zpracování a správu.

Přestože cílem této práce není vytvoření samotného elektronického obsahu budoucího kurzu, ale pouze jeho informační opory, před započítím vlastního sběru materiálů bylo nutné seznámit se se základními charakteristikami distančního vzdělávání a e-learningu jako takového i s principy tvorby jeho obsahu. Z tohoto důvodu předcházelo informační analýze studium literatury o e-learningu a seznámení se s některými jeho podobami, především v rámci českého vysokoškolského a univerzitního prostředí. Tuto fázi přípravy do jisté míry reflektuje i první kapitola této práce.

V následujících dvou kapitolách se věnuji bližšímu určení samotného projektu Dějiny komunikace, jeho hlavnímu účelu, profilu cílových uživatelů a dalším důležitým charakteristikám, které jsou zásadní pro stanovení základních selekčních kritérií pro

¹ Dále jen VOŠIS.

plánovanou informační analýzu. Zároveň se snažím o nastínění hlavního tematického rámce, jímž je vymezení tří základních jazykových funkcí, které budou představovat i základní tematickou kostru celého projektu.

Čtvrtá kapitola je pak věnována definování jasných východisek, která se stala základními kritérii při vlastní informační analýze, dále jejímu průběhu a problémům, jež se v souvislosti s rešerší objevily, jejich řešení a způsobu zpracování výsledků rešerše. Výsledkem této informační analýzy je hierarchicky strukturovaný soupis zdrojů v bibliografickém citačním formátu, který doplňuje i formální popis každého jednotlivého zdroje realizovaný prostřednictvím metadatových prvků Dublin Core. Vzhledem k tomu, že tento soupis je relativně rozsáhlý a značně by navýšil rozsah vlastního textu práce, rozhodla jsem se na základě konzultace s vedoucí práce umístit jej přímo do elektronického prostředí Moodle VOŠIS, kde bude v kompletní podobě dostupný nejpozději do konce srpna tohoto roku. Zde bude také v budoucnosti k dispozici studentům i pedagogům školy.

Celkový rozsah bakalářské práce je 53 stran, práce nemá žádné přílohy. Její součástí je strukturovaný soupis dohledaných zdrojů a jejich metadatový popis umístěný v systému Moodle VOŠIS dostupném na URL <http://moodle.sks.cz/>. Bakalářská práce byla zpracována na základě studia literatury a dalších zdrojů uvedených v seznamu použité literatury a zdrojů v závěru práce a také díky konzultacím s vedoucí práce, PhDr. Helenou Kučerovou, která je jedním z pedagogů, již plánovaný projekt připravují. V rámci textu jsem citovala klasickou formou s využitím průběžných poznámek pod čarou. Každá první citace dokumentu je uvedena v plném bibliografickém formátu, následující citace jsou pak se záznamem první citace provázány uvedením příjmení autora, názvu díla, a kde je to možné, i stránky, ze které je citováno.

Závěrem bych ráda poděkovala PhDr. Heleně Kučerové za informace, připomínky, rady a celkovou pomoc a podporu, kterou mi poskytla při vedení této práce, a také za projevenou trpělivost.

1. Problematika E-learningu

1.1 Obecné charakteristiky distančního vzdělávání

Zejména v posledním desetiletí se stalo významnou a hojně využívanou alternativou ke klasickému, prezenčnímu vzdělávání tzv. **vzdělávání distanční**, které „umožňuje získání nových vědomostí i dovedností pro ty, kteří se z různých důvodů osobních, zdravotních, sociálních, finančních aj. nemohli účastnit prezenční formy studia a mají dostatečnou motivaci k samostatnému studiu.“² Současně je třeba odlišit tuto formu vzdělávání od tzv. kombinovaného studia, které využívá a kombinuje prvky prezenčního a distančního studia a je dnes už součástí nabídky většiny studijních programů všech univerzit. Distanční vzdělávání jako takové bývá většinou definováno jako „vzdělávací technologie, která je založena na maximálním využití všech možných technických i didaktických podpor a tutežského vedení, které umožní studujícímu studovat samostatně, ve svém volném čase a tempem, které odpovídá jeho aktuálním časovým možnostem. Využívá všech distančních komunikačních prostředků, kterými lze prezentovat učivo – tištěné materiály, magnetofonové záznamy, počítačové programy, telefony, faxy, e-mail, rozhlasové a televizní přenosy nebo internet.“³

Distanční vzdělávání je v současné době realizováno na většině evropských i světových univerzit jako plnohodnotná alternativa klasické formy vzdělávání, a to jak v rámci graduálních vysokoškolských programů, tak i jako doprovodná podpora ke klasickým prezenčním kurzům. V USA i v dalších vyspělých zemích vznikají v posledních letech dokonce samostatné distanční univerzity. Zároveň je tento typ vzdělávání hojně využíván i v soukromém a komerčním sektoru, neboť poskytuje ideální podmínky pro realizaci celoživotního vzdělávání a zvyšování kvalifikace pracovníků.

Současně je však třeba podotknout, že distanční vzdělávání je realizačně poměrně náročné, neboť vyžaduje zajištění komplexního studijního servisu, a to jak po technické a technologické, tak i po personální, organizační, administrativní a v neposlední řadě i finanční stránce. Z tohoto důvodu je v České republice na vysokoškolské půdě využíváno distanční formy vzdělávání zatím pouze okrajově, většinou prostřednictvím různých systémů

² Česko. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* [online]. Praha : MŠMT, c2008 [cit. 2008-07-27]. Základní informace o distančním vzdělávání. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-informace-o-distancnim-vzdelavani>>.

³ MŠMT [online], Základní informace o distančním vzdělávání.

elektronické podpory studia, viz kapitola 1.4.1. Pro samostatný provoz výhradně distančně koncipovaného studijního programu nejsou v naší zemi prozatím dostatečné podmínky.

Distanční vzdělávání prošlo během svého vývoje několika fázemi, jež byly většinou podmíněny technickými a technologickými možnostmi doby – od generace kurzů realizovaných korespondenční formou, přes kurzy s podporou rádia, televize nebo videa až po současnou generaci kurzů v podobě počítačově podporovaného vzdělávání. Pravděpodobně nejvyužívanější formou distančního vzdělávání se v posledních letech stal **e-learning**.

1.2 Specifika e-learningu, jeho výhody a nevýhody a současné trendy

E-learning představuje patrně nejprogresivnější výukovou formu distančního vzdělávání posledního desetiletí, naplňuje totiž téměř ideálním způsobem požadavky na moderní a flexibilní způsob celoživotního vzdělávání, tak jak si ho žádá život v rychle se rozvíjející informační společnosti. **Historie** e-learningu sahá až do šedesátých let minulého století, kdy se objevily první vyučovací automaty. Jejich tehdejší možnosti však spočívaly pouze v jednoduchém testovacím programu. Od poloviny osmdesátých let se díky vkladu z oblasti rozvíjející se kognitivní psychologie začaly elektronické formy vzdělávání obohacovat o interaktivní prvky, začal být kladen větší důraz na aktivitu studenta. Se zdokonalujícím se hardwarem rostly postupně i možnosti zapojování multimediálních prvků. Z CD nosičů a elektronických knih se začal e-learning šířit do prostředí internetu. Současná technologická a metodologická základna nabízí již široké spektrum podob a využití e-learningu. I z tohoto důvodu není jednoduché e-learning jednoznačně definovat.

Z mnoha **definic** dostupných v odborné literatuře a jiných zdrojích uvádím definici Kamila Kopeckého z Univerzity Palackého v Olomouci: „*E-learning chápeme jako multimediální podporu vzdělávacího procesu s použitím moderních informačních a komunikačních technologií, které je zpravidla realizováno prostřednictvím počítačových sítí. Jeho základním úkolem je v čase i prostoru svobodný a neomezený přístup ke vzdělávání.*“⁴ Tato i další definice vystihují možná rámcovou podstatu e-learningu, konkrétní realizační

⁴ EDO : e-learningové distanční opory [online]. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury; Západočeská univerzita v Plzni; Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. c2008 [cit. 2008-07-30]. E-learning. Dostupné z WWW: <<http://edo.upol.cz/documents.php?sid=02e2dcbf5e5ae028c782f5ff7cebb8e2&tid=elearning>>.

realitu spočívající v edukativní metodě, interaktivitě a konkrétních podmínkách a potřebách studentů a pedagogů však vystihnout v žádném případě nemohou.

Za **hlavní výhody e-learningu** bývají považovány především:

- ❖ flexibilita – schopnost přizpůsobení se individuálním požadavkům uživatelů
- ❖ dostupnost – možnost přístupu ke vzdělání odkudkoli a kdykoli
- ❖ individuální přístup k uživateli, interaktivní zapojení studenta do výuky a možnost individuálního nastavení studijního tempa
- ❖ dlouhodobě nízkorozpočtový provoz, který kompenzuje jinak vysoké zaváděcí náklady a klesá s rostoucím počtem účastníků
- ❖ modularizace – tematické moduly jsou flexibilní a snadno aktualizovatelné
- ❖ aktuálnost informací – propojení a synchronizace se zdroji umožňuje pravidelnou aktualizaci, což představuje velkou výhodu oproti tištěným materiálům
- ❖ větší možnosti testování znalostí – studenti oceňují zejména anonymitu, pedagogové zase odstranění rizika opisování atp.
- ❖ efektivnost výuky – možnost větší koncentrace studenta pouze na informace, které doopravdy potřebuje, interaktivní metoda výuky umožňuje jejich snazší zapamatovatelnost

E-learning oproti klasické formě studia handicapuje však také několik **nevýhod**:

- ❖ závislost na technologiích – nutný trvalý přístup k adekvátnímu hardwaru, softwaru a připojení k internetu
- ❖ vysoké zaváděcí náklady
- ❖ nedostatečná standardizace – absence jednotné a univerzálně aplikovatelné platformy, nadějí pro budoucnost by v tomto směru měl být formát xml
- ❖ náročnost tvorby obsahové náplně – vyžaduje speciální metodickou a pedagogickou přípravu autorů kurzu
- ❖ nevhodnost pro určité typy kurzů – e-learning neumožňuje například praktický přístup k aplikaci znalostí, není uzpůsoben pro podporu širší spolupráce mezi členy atp.

- ❖ motivovanost studentů – e-learningový kurz předpokládá vysokou míru motivace studentů

Ačkoli se nenaplnila očekávání většiny odborníků z druhé poloviny devadesátých let, kteří předvídali e-learningu rychlé ovládnutí vzdělávacího procesu ve většině vyspělých zemí světa, e-learning se stal pevnou součástí vzdělávacích systémů a nadále se rozvíjí. Na rozdíl od jeho začátků, kdy byl zdůrazňován prvek technologický, je nyní důraz kladen na hledisko pedagogické. Vývoj směřuje k vyšší míře multimediality a interaktivity⁵ jakožto základních předpokladů k zvýšení efektivity studia. Současně s technologickým rozvojem pak na poli elektronického distančního vzdělávání dochází k využívání nových forem sdílení znalostí, jako je např. Web 2.0, internetové společenské sítě, blogy, zdroje charakteru „wiki“, sdílené učení atp. Další rozvoj e-learningu také předpokládá bezproblémové sdílení dat. Současným trendem je proto snaha o maximální standardizaci systémů a sjednocování LCMS (Learning Content Management System) v jednotlivých institucích. Budoucnost v tomto směru představuje také formát xml (eXtensible Markup Language), který mimo jiné zjednodušuje překlad dat z jednoho typu dokumentu do druhého a umožňuje tak heterogenním systémům homogenní výměnu dat.

1.3 Tvorba e-learningového kurzu a e-content

Elektronický obsah představuje vlastní jádro kurzu a jeho tvorba je relativně komplikovaným procesem, který vyžaduje zkušené, metodicky i pedagogicky vybavené autory. Ačkoli jádrem této práce není zpracování vlastního elektronického obsahu a formy e-learningového kurzu, přesto považuji za nutné uvést zde alespoň elementární východiska, s nimiž pracují tvůrci kurzů a jež ve výsledku nutně předjímají i práci na přípravě zdrojových podkladů pro vlastní kurz.

Východiskem při tvorbě e-learningového kurzu by měla být především důkladná **analýza cílové skupiny uživatelů**, dále **stanovení konkrétních vzdělávacích cílů**, jichž chceme prostřednictvím kurzu u studentů dosáhnout, a jakým způsobem jich chceme dosáhnout, tedy jakou **formu a metodu** pro daný kurz zvolíme. Současným trendem při tvorbě e-learningových kurzů je příprava jednoduchých standardizovaných univerzálních komponent – modulů, které lze následně libovolně využívat při sestavování kurzů. Tento vysoce flexibilní přístup usnadňuje a urychluje aktualizaci a individualizaci kurzů pro konkrétní a aktuální potřeby.

⁵ Například využití prvků počítačových her.

Elektronický obsah kurzu neboli *e-content* si rozhodně nelze představovat jako digitalizovanou podobu papírového učebního materiálu. Vlastní informační obsah je metodicky upraven dle potřeb kurzu a charakteru studentů tak, aby co nejlépe splňoval všechny požadavky, které jsem zmínila výše. Vedle statických prvků, jimiž jsou většinou různé druhy textů, obrázků a grafů, by měl e-content zahrnovat i prvky dynamické, multimediální. Jeho nedílnou součástí je dále evaluační a orientační aparát (realizovaný kupř. pomocí různých grafických prvků, ikon nebo piktogramů), motivační a aktivizační složka (kupř. tzv. aktivizační slovesa) a v neposlední řadě i příklady a testy. Zcela zásadní úlohu plní také promyšlená strukturace a hierarchizace jednotlivých částí, jejich vzájemná hypertextová provázanost, integrace odkazů na další zdroje atp. Obecným doporučením pro tvorbu obsahu pak je rozčlenění textu do kratších tematických bloků, používání jednoduchých a srozumitelných formulací, zvýraznění podstatných informací, zapojení četných interaktivních prvků aj.

1.4 E-learning v ČR a e-learningové projekty na VOŠIS

E-learning podporovaný systémy pro řízené vzdělávání (LMS) je zaváděn od roku 2000 systematicky do vzdělávání firem i vysokých škol. Od té doby se stal pevnou součástí vzdělávacího procesu v České republice jakožto součást distančního, ale především kombinovaného studia a také jako doplňkový prvek studia prezenčního.⁶ Nejhojněji je využíván všemi typy vysokých škol a soukromými firmami. Pouze omezeně jej využívá středoškolská sféra vzdělávání.

České vysoké školství využívá pro podporu prezenční i distanční výuky nejčastěji softwarový balík Moodle. Jde o volně šiřitelný software, který umožňuje snadné zveřejňování studijních materiálů na internetu, zakládání diskusních fór, elektronické odevzdávání a hodnocení vypracovaných studijních úkolů, tvorbu testů atd. Některé školy však využívají také jiné, někdy dokonce i vlastní softwarové prostředí. Ilustrativní výběr z těchto systémů jsem se pokusila podat v následující podkapitole. Míra využití této formy distančního vzdělávání je v jednotlivých školách různá, nicméně obecně lze říci, že si česká akademická obec na možnost elektronické podpory výuky teprve zvyká.

⁶ Viz *Nabídka studijních kurzů a programů distančního a kombinovaného studia v ČR* dostupná z *Centrum pro studium vysokého školství (CSVŠ)* [online]. Praha : CSVŠ, c2008 [cit. 2008-07-24]. Databáze. Dostupná z WWW: <<http://www.csvs.cz/>>.

1.4.1 Vybrané systémy elektronické podpory vzdělávání na českých vysokých školách

- ❖ UK Praha – elektronická podpora vzdělávání na univerzitě je realizována v systému **Moodle**. Dostupné z WWW: <<http://dl.cuni.cz/>>.
- ❖ MU Brno – **Elportál** – E-learning na Masarykově univerzitě v Brně. Dostupné z WWW: <<http://is.muni.cz/elportal/>>.
- ❖ FF MU – e-learningový systém **Elf** : E-learning na FF MU je vybudovaný na základě platformy Moodle. Dostupné z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/elf/>>.
- ❖ UP Olomouc – e-learningový portál **EWIT** otevřený v červnu 2005. Dostupné z WWW: <<http://elearning.upol.cz/>>.
- ❖ ČVUT Praha – rovněž aplikace systému Moodle, Dostupné z WWW: <<http://ocw.cvut.cz/moodle/>>.
- ❖ VUT Brno – systém Moodle, dostupné z WWW: <<https://www.vutbr.cz/elearning/>>.
- ❖ Univerzita Hradec Králové – kurzy jsou realizovány ve virtuálním studijním prostředí Oliva, na portálu **WebCT Campus Edition** Univerzity Hradec Králové. Dostupné z WWW: <<http://oliva.uhk.cz/webct/entryPage.dowebct>>.
- ❖ Technická univerzita v Liberci – využívá vlastní **univerzitní e-learningový systém**. Dostupné z WWW: <<http://e-learning.tul.cz/>>.
- ❖ Česká zemědělská univerzita Praha – systém Moodle, dostupné z WWW: <<https://moodle.czu.cz/>>.

1.4.2 Některé zahraniční e-learningové projekty zaměřené na oblast lingvistiky

Jak jsem již zmínila výše, distanční vzdělávání e-learningovou formou je ve vyspělých zemích světa běžnou praxí. Jako příklad praktického fungování e-learningu, konkrétně v teoretické oblasti lingvistiky, která je i jádrem pro projekt realizovaný v této práci, bych proto pro ilustraci ráda uvedla dva evropské e-learningové projekty, v současné době aktivní. Jedná se o:

- ❖ **Virtual Linguistics Campus (VLC)**, zajišťuje jej Phillips-Universität Magburg, Německo. Dostupné z WWW: <<http://linguistics.online.uni-marburg.de/>>.

– projekt poskytuje plně certifikované kurzy a materiály ke kurzům z oblasti teoretické a aplikované lingvistiky. Na serveru You Tube je k dispozici zajímavá video prezentace této instituce, dostupná z WWW: <<http://www.youtube.com/watch?v=waSOfrEIJWE>>.

- ❖ **Swissling – Swiss Network of Linguistics Courseware**, zajišťuje jej Università della Svizzera Italiana (Lugano), Švýcarsko. Dostupné z WWW: <<http://www.swissling.ch/>>
– jde o modulární kurz úvodu do lingvistiky realizovaný v síti pěti švýcarských akademických jazykovědných ústavů se sídlem v Luganu, Basileji, Ženevě, Lausanne a Curychu. Na internetových stránkách projektu je dostupná názorná demoukázka elektronického prostředí, v němž je projekt realizován.

1.4.3 E-learning na VOŠIS

Elektronická podpora výuky na VOŠIS započala v roce 2005, kdy byl instalován e-learningový software Moodle, který je dostupný na adrese <<http://moodle.sks.cz/>>. Systém v současné době využívá sedm pedagogů školy, a to především jako nástroj organizace studijních opor (nejčastěji v podobě vystavených prezentací z přednášek) a správy úkolů, které studenti odevzdávají v elektronické podobě. Dále je využívána i možnost elektronického testování studentů. Na VOŠIS zatím nebyl realizován žádný plnohodnotný e-learningový kurz ve smyslu výše uvedené charakteristiky, je však přáním pedagogů školy, aby budoucí vývoj stále více propojoval klasické prvky výuky s elektronickou podporou. Jako jakési doprovodné moduly ke stávajícím předmětům vyučovaným klasickou formou fungují v systému Moodle v současné době následující elektronické kurzy:

- ❖ Databázové systémy
- ❖ Projektování informačních systémů
- ❖ Zpracování informací a znalostí
- ❖ Dějiny knihoven a knihovnictví
- ❖ Filozofie
- ❖ Sociální komunikace
- ❖ Logika
- ❖ Matematika

Projekt Dějiny komunikace by měl být v tomto smyslu určitou novinkou. Ve své tematické šíři by měl být využitelný napříč jednotlivými tematicky orientovanými kurzy. Jeho konkrétní podoba bude do značné míry záviset na jednotlivých zpracovatelích.

2. Projekt Dějiny komunikace

2.1 Dějiny komunikace

Téma dějin komunikace je nesmírně obsáhlé. Lidská komunikace je podle *České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* definována v nejširším slova smyslu jako „každá reakce organismu na vnější podnět. V užším slova smyslu se za komunikaci považuje proces interakce, při němž si partneři komunikace (lidé, počítače) vyměňují informace.“⁷ V perspektivě této nejobecnější definice jsou dějiny komunikace nikdy neukončeným procesem vzniku a rozvoje veškerých komunikačních prostředků – od prvních posunků pravěkých lidí po dnešní sofistikovanou vědu o nonverbální komunikaci, od prvních neartikulovaných lidských zvuků nesoucích význam po dnešní mnohavrstevné verbální dorozumívání, od prvních symbolů, ideogramů a jeskynních maleb po dnešní širokou paletu piktogramů a grafických ikon, které nás denně obklopují a jimiž jsme zejména v posledních letech obklopeni na každém kroku. Dějiny komunikace ve smyslu této definice jsou rovněž dějinami umění, informatiky, kybernetiky, matematiky, ekonomie, sémiotiky, filozofie, zoosémiotiky, biologie a genetiky, sociologie, psychologie, fyziky. Komunikace zasahuje prakticky všechny oblasti lidské činnosti a je základem a hybatelem i většiny přírodních dějů. Dějiny komunikace jsou tak velice širokým polem, v němž je už z pouhého metodologického hlediska nutné vymezit si užší okruh zkoumání.

2.2 Specifikace vlastního projektu

Projekt Dějiny komunikace, připravovaný na VOŠIS, je koncipován jako rámcový projekt, který by měl sloužit jako informační podpora standardním prezenčním kurzům realizovaným na této škole. Nejedná se tedy o plnohodnotný distanční kurz, ale o doprovodný projekt, jehož tematická šíře by měla vyhovovat tematickému rozsahu běžných výukových předmětů. Vzhledem ke vzdělávacímu a odbornému zaměření školy a jejích studentů se tak projekt Dějiny komunikace dá úžeji vymezit oblastí informační vědy, knihovnictví, informatiky a přidružených disciplín, tj. základů ekonomie, sociální psychologie, lingvistiky či znalostního managementu. V současné době je v rámci projektu nabídnuto případným zpracovatelům z řad studentů několik základních témat, která lze dále specifikovat a profilovat podle jejich konkrétních zájmů. Informační příprava pro oblast jazyka a jeho

⁷ *KTD* : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online databáze]. Praha : Národní knihovna České republiky, c2004 [cit. 2008-08-02]. Kategorie : komunikace. Dostupná z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktid>>.

funkce v komunikaci, zpracovávaná mimo jiné v této práci, je tak pouze jedním ze široké škály plánovaných tematických celků v rámci projektu a zatím jedinou realizovanou. Do jaké míry a v jaké konkrétní podobě se podaří tento plán naplnit, bude záležet na zájmu a zaměření případných dalších zpracovatelů.

2.2.1 Zázemí projektu / zadavatel / realizace

Projekt by měl být realizován pedagogy VOŠIS mimo jiné i na základě podkladů a informační analýzy připravené studenty oboru. Výsledky této informační přípravy a následně i jejich zpracování by mělo být dostupné na webových stránkách školy a v systému Moodle.

2.2.2 Rozsah / termín dokončení

Úplný rozsah projektu bude záležet především na zájmu uživatelů, ale i zpracovatelů konkrétních tematických bloků. Prozatím se počítá s několika základními zpracovanými tematickými oblastmi, které bude možné postupně doplňovat a rozšiřovat. Z tohoto důvodu nelze stanovit ani přesné datum úplného dokončení projektu. První informační zdroje, výsledek informační analýzy realizované na základě této práce, by měly být na internetových stránkách školy dostupné v září tohoto roku.

2.2.3 Uživatelé / zaměření / účel

Uživateli projektu by měli být všichni studenti a případně i pedagogové VOŠIS. Cílem projektu je rozšířit informační základnu standardně realizovaných prezenčních kurzů a umožnit studentům rozšířit jejich znalosti v dotčené oblasti efektivním a interaktivním způsobem.

2.2.4 Jazyk

Základními jazyky projektu by měla být v první řadě čeština, následně angličtina a v menší míře němčina. Hlavním důvodem výběru těchto dvou cizích jazyků je obecná přístupnost kurzu uživatelům, která u studentů oboru informační studia a knihovnictví předpokládá minimálně středně pokročilou znalost těchto jazyků.

2.2.5 Formát

Projekt Dějiny komunikace je definován jako multimediální, a měl by proto zahrnovat nejen textové, ale i grafické, obrazové, audiovizuální formáty a videoformáty. Informační základna projektu by měla rovněž zahrnovat různé typy zdrojů a materiálů. Podíl využití jednotlivých formátových typů však bude odvislý od dostupnosti konkrétních zdrojů k dané

užší tematické oblasti. V případě dominance textových informačních podkladů bude multimedialita záležet na konkrétním metodickém zpracování projektu.

2.2.6 Dostupnost

Informační opory projektu budou založeny pouze na zdrojích obecně veřejně dostupných, a to jak v knihovnách, tak na internetu. Pominuty budou zdroje dostupné pouze přes licencované a komerční databáze, ke kterým není českým uživatelům zajištěn přístup zdarma a odkudkoli.

2.3 Užší tematické vymezení práce v rámci projektu

Informační analýza, na kterou je zaměřena tato práce, se bude dotýkat oblasti základních funkcí jazyka v rámci komunikace a jejího vývoje. Zpracované informační zdroje přitom nebudou pokrývat vývoj v komplexní diachronní perspektivě, ale v rámci jednotlivých okruhů načrtnou přibližné oblasti, jimiž se ubíral vývoj lidské komunikace v souvislosti s jazykem a jeho zkoumáním. Ve výsledku by tedy měl uživatel získat rámcový přehled o určitých stěžejních oblastech jazykové komunikace, jejich využití v minulosti i nyní a jejich dalších perspektivách.

Tematický blok projektu, který by měl vzniknout na základě takto zpracovaných zdrojů, nemá být v žádném případě výhradně lingvisticky zaměřený. Měl by svým uživatelům, studentům informačního a knihovnického zaměření, nabídnout rozšíření jejich dosavadních znalostí v oblasti základů lingvistiky a přidružených disciplín tak, aby je byli s to využít ve vlastním studiu a následné praxi a získali komplexnější pohled na svůj vlastní obor.

3. Funkce jazyka v dějinách komunikace

3.1 Komunikace a jazyk

Proces mezilidské komunikace jakožto základní formy sociálního jednání je velice komplexní a lze jej nahlížet z mnoha různých hledisek:

- ❖ podle míry využití slovních komunikačních prostředků (ne-jazyková komunikace) **verbální / neverbální komunikace** a doplňkový termín **metakomunikace**
- ❖ podle počtu účastníků komunikace a jejich vzájemných vztahů (sociologické hledisko) **intrapersonální / interpersonální / skupinová / masová komunikace**
- ❖ podle typové různosti adresátů (kulturní hledisko) **intrakulturní / interkulturní komunikace**
- ❖ podle způsobu a charakteru vlastního procesu sdělování **formální / neformální komunikace**
- ❖ podle charakteru komunikátu **odborná / vědecká / osobní / soukromá komunikace**
- ❖ podle způsobu přenosu komunikátu **telekomunikace / digitální komunikace / elektronická komunikace / ...**

Jazyk přitom představuje základní prostředek většiny z těchto typů mezilidské komunikace, a v představě mnoha uživatelů proto dokonce často tyto dva pojmy (tedy jazyk a komunikace) splývají. Ačkoli jazykový typ komunikace zakládá velkou většinu komunikačních situací, je třeba předem říci, že se rozhodně nejedná o synonymní termíny. Jazyková komunikace představuje sice zásadní, ale přesto jen částečný úsek problematiky komunikace jako takové. I pojem vlastní jazykové komunikace je přitom nesmírně široký a komplexní a je svým charakterem vlastně rovněž multidisciplinární, jak bude dále dokumentovat i informační analýza obsažená v této práci. Na začátek bych proto ráda uvedla určité základní typologické členění jazykové komunikace. Jelikož však v tomto směru neexistuje jednotná, univerzálně platná hierarchie vztahů mezi jednotlivými pojmy, nastíním pouze ty termíny a jejich typologické členění, které jsou relevantní zejména v kontextu zaměření této práce, tedy v oblasti lingvistické a informační.⁸

⁸ Jednotlivé definice termínů a vztahy mezi nimi v rámci typologie jsem čerpala z *Encyklopedického slovníku češtiny a České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*.

Základní dělení jazykové komunikace představuje především členění podle konkrétní formy její realizace:

❖ **jazyková komunikace písemná / řečová / znaková**

Další, poněkud komplikovanější dělení by mohlo být založeno na charakteru jazyka samotného a způsobu jeho používání. Lingvistika pracuje s následujícími základními kategoriemi:

❖ **jazyk přirozený** – jazyk, který je nebo byl aktivně používán společenstvím lidí a jehož pravidla jsou převážně odvozována z úzu

○ **jazyk národní** – všechny regionální, sociální a funkční podoby jazyka, jež slouží příslušníkům národa k pokrytí komunikačních potřeb, a to v pohledu synchronním i diachronním

▪ **strukturní útvary národního jazyka** (spisovný jazyk, obecná forma jazyka, interdialekty, teritoriální dialekty)

▪ **nestrukturní útvary národního jazyka** (např. slang)

○ **jazyk kontaktní** – umožňuje kontakt mezi mluvčími bez společného jazyka (např. lingua franca), v mezinárodním kontextu též mezinárodní jazyk (koiné v antickém Řecku, francouzština v diplomacii 19. století nebo angličtina v dnešní době)

❖ **jazyk umělý** – jazyk, u něhož explicitní stanovení pravidel předchází jeho užívání

○ **univerzální jazyk** – jazyk v zjednodušené podobě imitující systémy přirozeného jazyka

○ **formální jazyk** – jazyk generovaný formální gramatikou; je definován jako algebraická struktura, jako množina řetězců nad určitou abecedou, kterou mohou tvořit např. slovní tvary přirozeného jazyka

▪ **kontextový / bezkontextový / regulární**

Oblast informační vědy nahlíží na problematiku typologie jazyků z poněkud jiného hlediska. I ona pracuje s pojmy přirozeného a umělého jazyka, tak jak byly definovány výše, vzhledem ke svému zaměření však mnohem více rozvíjí otázku forem umělých jazyků ve smyslu jazyků informačních a rozvíjí je směrem k dalším dílčím kategoriím:⁹

⁹ Zde je nutno poznamenat, že pojem „informační jazyk“, s nímž lingvistika nepracuje, se v jedné ze svých dílčích kategorií („logický informační jazyk“) významově překrývá s lingvistickým termínem „formální jazyk“.

- o **informační jazyk** – umělý jazyk používaný ke zpracování informací; v užším smyslu nástroj sloužící pro reprezentaci dokumentů a informací.
 - algoritmické informační jazyky (programovací jazyky),
 - logické informační jazyky (matematické jazyky),
 - selekční jazyky.

3.2 Funkce jazyka v komunikaci

Jazyk můžeme obecně definovat jako „systém znaků sloužící řečovému dorozumívání lidí“ nebo jako „soubor jazykových norem platných v určitém společenství“.¹⁰ Jazyk plní v mezilidské komunikaci řadu funkcí, nad jejichž přesným vymezením se vedou dodnes odborné diskuze. Od počátku dvacátého století se především lingvisté funkčního a strukturalistického zaměření snažili definovat hlavní jazykové funkce. Nejrespektovanější a dosud hojně aplikované funkční členění jazyka vypracoval v první polovině minulého století **Roman Jakobson**, „který předpokládá existenci více funkcí jazyka, z nichž jedna v konkrétní situaci dominuje, zatímco ostatní ustupují do pozadí“.¹¹ Jakobson „v duchu ruského formalizmu vyšel nejprve z rozlišení všedního a poetického jazyka a odlišil komunikační funkci praktického a emocionálního jazyka a funkci poetickou“.¹² Opíral se přitom také o interaktivní organonový model přirozeného jazyka německého psychologa **Karla Bühlera**, který v duchu této své koncepce jazyka jako nástroje sdělování definoval tři základní funkce jazykového znaku:¹³

❖ **odrazovou / symbolickou (Darstellungsfunktion),**

označovanou také jako sdělovací / informativní / zobrazovací / referenční,
která představuje reflexi vnějšího světa v jazyce;

❖ **výrazovou / symptomatickou (Ausdrucksfunktion)**

neboli expresivní / emotivní,
která zachycuje vnitřní stavy mluvčího – výrazy a projevy jeho nitra;

❖ **výzovou/signální (Appellfunktion)**

čili konativní / direktivní / apelovou,
která akcentuje hledisko adresáta a ovlivňuje jeho chování na základě jazykové situace.

¹⁰ *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X, s. 192.

¹¹ *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 145.

¹² *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 145.

¹³ *Encyklopedický slovník češtiny*, s. 145; a ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. 1. soubor. vyd. Olomouc : Votobia, 1996. 517 s. ISBN 80-85885-96-4, s. 152.

Jakobson v padesátých letech dvacátého století svoji teorii rozšířil o další dvě funkce a výsledkem bylo šest komunikačních funkcí jazyka,¹⁴ které respektují lingvisté i v dnešní době:

1. **funkce emotivní (expresivní)** – odráží vnitřní prožitky a pocity mluvčího,
2. **funkce konativní** – zaměřuje se na ovlivňování adresáta,
3. **funkce referenční** – dorozumívací, zaměřuje se na předmět sdělení,
4. **funkce poetická (estetická)** – zaměřuje se na komunikační kód, tj. vlastní výrazové prostředky a jejich estetický účinek na recipienta,¹⁵
5. **funkce fatická** – slouží k navázání a udržení kontaktu mezi mluvčími,
6. **funkce metajazyková** – představuje schopnost reflexe jazyka jazykem.

Vedle těchto funkcí se v odborné literatuře objevují ještě dvě další funkce jazyka,¹⁶ a to

- ❖ **funkce kognitivní (mentální)** – myšlenková, zaměřuje se na jazyk jako na prostředek myšlení, ukládání a zpracovávání informací v mysli,
- ❖ **funkce reprezentativní** – jazyk slouží také jako prostředek vyjádření přináležitosti k určitému společenství, nejčastěji národnímu.

3.3 Obsahové vymezení funkcí jazyka pro potřeby projektu „Funkce jazyka v dějinách komunikace“

Takto komplexně koncipované pojetí funkcí jazyka je však pro definování základních tematických okruhů projektu příliš široké a nekorresponduje se zaměřením na informačně profilovaného uživatele. Z tohoto důvodu jsem pro potřeby základního rámce pro informační analýzu k projektu využila jiné funkční jazykové klasifikace, tak jak ji formuloval Jiří Černý ve svých *Dějínách lingvistiky*. Jakobsonovo pojetí se soustřeďuje na jazykové funkce v komunikačním procesu, v konkrétní interakci jazykového jednání. Černého funkce jazyka pojímají jazyk obecněji, jako nástroj nejen komunikační, ale i jako nástroj poznání, jenž plní zásadní úlohu i v předávání znalostí a zkušeností v čase a prostoru. Černý vymezuje pro jazyk tři základní funkce.¹⁷ První z nich je **funkce dorozumívací** (sdělovací, komunikativní), která je v podstatě ekvivalentem Jakobsonovy referenční funkce. Druhou významnou funkcí

¹⁴ Encyklopedický slovník češtiny, s. 146.

¹⁵ Tuto funkci rozpracoval v českém prostředí zejména Jan Mukařovský.

¹⁶ Encyklopedický slovník češtiny, s. 146.

¹⁷ ČERNÝ, Dějiny lingvistiky, s. 17-18.

je v Černého pojetí **funkce kognitivní**, jež naopak v Jakobsonově typologii chybí. „*Myšlení je zprostředkováno mozkovou činností na základě předchozího smyslového poznání; jazyk je pak nástroj, jímž se myšlení zobecňuje a předává dále.*“¹⁸ Třetí základní funkci pak plní jazyk tím, že „*slouží jako prostředek k ukládání celospolečenských a vůbec lidských zkušeností a k jejich předávání dalším generacím.*“¹⁹

Domnívám se, že všechny tyto funkce jsou relevantní i z hlediska zastřešujícího tématu dějin komunikace. Jsou vzájemně provázané, jedna nutně ovlivňuje druhou, jsou zakořeněny v samé podstatě jazyka, a existovaly tedy už od prvopočátku lidské jazykové kompetence. V průběhu společenského vývoje byly různě akcentovány a teoreticky zkoumány. Nejmenší pozornost byla v dějinách lingvistiky a vědy vůbec věnována pravděpodobně kognitivní funkci jazyka. Ta byla sice už od starověku předmětem filozofických úvah,²⁰ ale do centra zájmu dalších vědních disciplín se dostala až v druhé polovině dvacátého století. V současné době zažívá kognitivní lingvistika naopak poměrně značný rozvoj a profiluje se i v oblasti jazyka jako speciální disciplína, kterou reprezentuje nejintenzivněji americká a polská škola.²¹

¹⁸ ČERNÝ, Dějiny lingvistiky, s. 17.

¹⁹ ČERNÝ, Dějiny lingvistiky, s. 18.

²⁰ Viz například Platonův dialog *Kratylos*.

²¹ V českém odborném lingvistickém prostředí se na oblast kognitivní lingvistiky zaměřují např. Irena Vaňková, Jasňa Šlédrová nebo Lucie Saicová-Římalová.

4. Východiska, průběh a výsledky informační analýzy

4.1 Východiska a zdroje informační analýzy

4.1.1 Cílová uživatelská skupina

Jak jsem již nastínila v podkapitole 2.2.3 o charakteru uživatelů a zaměření celého projektu Dějiny komunikace, hlavními uživateli budou studenti a pedagogové VOŠIS. S ohledem na to jsem volila tematické okruhy tak, aby korespondovaly s jejich informačním zaměřením a vhodně je doplňovaly a rozšiřovaly o znalosti a myšlenky z lingvistické oblasti a přidružených disciplín.

Dalším nutným předpokladem před započítím vlastního informačního průzkumu bylo určení relevantního jazyka dohledávaných dokumentů a dalších zdrojů, tedy v první řadě češtiny a angličtiny v souladu s podmínkami celého projektu. Otázka jazyka jakožto stěžejního tématu samotného dílčího projektu však s sebou nese i problém možnosti praktické aplikace teorie na konkrétních modelových příkladech. Z tohoto důvodu jsem do soupisu zařadila i zdroje zabývající se výhradně češtinou, respektive lingvistickou teorií aplikovanou na český jazyk. Uživateli projektu budou z velké většiny, ne-li téměř výhradně, lidé, jejichž mateřským jazykem je právě čeština, a tak se domnívám, že i přes obecné zaměření projektu zde mají tyto zdroje své logické místo. V případě dílčího modulu didaktiky jazyka jsem pak z téhož důvodu volila vedle češtiny jako modelový jazyk také angličtinu, neboť právě s její výukou jakožto cizího jazyka budou mít předpokládaní uživatelé nejčastější zkušenost.

4.1.2 Základní obsahové vymezení plánovaných modulů

Základní rámec pro informační analýzu k projektu tvoří, jak jsem zmínila již v předchozí kapitole, tři funkční charakteristiky jazyka. Na jejich základě by mělo dojít k vytvoření tří základních informačních modulů coby báze budoucího e-learningového projektu. V jejich rámci se pak na základě informačního průzkumu vyprofilovaly další dílčí okruhy, dílčí moduly. Jejich zařazení pod konkrétní zastřešující moduly však nelze brát jako přísně neměnné. Jak jsem rovněž již nastínila výše, jednotlivé stanovené funkce jazyka jsou vzájemně úzce provázány, a proto je jejich rozřazení do tří základních modulů v této práci nutno chápat pouze jako jeden z možných způsobů jejich interpretace v celkovém kontextu sledované problematiky. Vzájemnou obsahovou provázanost těchto dílčích modulů se v práci

snažím postihnout pomocí vzájemných odkazů typu „viz též“ od jednoho záznamu dokumentu k jinému.

❖ **Dorozumívací funkce jazyka**

Tento modul sleduje široké spektrum otázek, jež souvisejí s primární komunikační funkcí jazyka – se sdělováním a předáváním informací.

❖ **Kognitivní funkce jazyka**

Druhý modul se zaměřuje na poznávací funkci jazyka a její možné využití v dalších oblastech lidské informační činnosti, konkrétně v oblasti informatiky a počítačové vědy.

❖ **Ukládání a rozvíjení znalostí**

Poslední modul zastupuje širokou oblast aplikace zkušeností z oblasti zkoumání jazyka a lingvistického výzkumu do reálného života a možnosti jejich dalšího praktického využití. Teoreticky se na tuto funkci jazyka zaměřuje tzv. aplikovaná lingvistika.

Vedle těchto tří základních modulů během informačního průzkumu vykrytalizovaly postupně ještě další přidružené okruhy, které do sledované problematiky nesporně patří, avšak vzhledem k širší jejich tematického záběru je nelze zařadit do žádného z načrtnutých okruhů. Z tohoto důvodu jsem ke stávajícím třem základním modulům připojila ještě dva další, a to modul nazvaný **Jazyková komunikace – obecné otázky** a blíže tematicky nespecifikovaný modul **Další online zdroje**, který zahrnuje zdroje doplňkové, jež autoři budoucího e-learningového projektu mohou nebo nemusejí využít, například jako externí hypertextové odkazy atp.

4.1.3 Diachronní perspektiva

Název celého projektu v sobě nese slovo „dějiny“. Už z toho je zřejmé, že zdroje zachycené v této práci by měly postihovat problematiku v širší diachronní perspektivě. Jednotlivé zdroje, zpracované jakožto podklady pro tento projekt, však nemohou ve své výběrovosti postihnout komplexní vývojovou linii ve zkoumané oblasti. Zvolené tematické moduly budou proto koncipovány tak, aby svým obsahem zrcadlily směry, jimiž se vývoj jazykové komunikace, jejího zkoumání a eventuálního dalšího zpracování a rozvíjení ubíral. Moduly tedy postihnou jak tradiční teorie vývoje jazyka či oblast rétoriky a písma, tak moderní využití znalostí o jazyce a jeho znakovém charakteru na poli sémiotiky, formální a počítačové lingvistiky nebo jeho vliv na formování a současnou podobu Unified Modeling Language (UML). Tato historická perspektiva však nebude postižena komplexně, ale bude spíše rámcově nastíněna v jednotlivých tematických blocích.

4.1.4 Formát a zdroje

Při přípravě informačního průzkumu jsem zvolila jako relevantní pouze zdroje veřejně dostupné, a to ať už ve fondech veřejných knihoven, především ve fondu Knihovny AV ČR nebo Národní knihovny ČR, nebo volně na internetu v podobě úplných textů, powerpointových prezentací, obrázků, audiovizuálních souborů či webových stránek, portálů, internetových on-line kurzů, testů atp.

Při vyhledávání jsem použila on-line katalogy knihoven (katalog Národní knihovny ČR pro knižní i seriálové publikace a článkovou literaturu, katalog Knihovny AV ČR a Knihovny Ústavu pro jazyk český AV ČR), standardní internetové vyhledávače (Google, Yahoo) i specializované vyhledávače Google Scholar a Google Book Search, a dále český rešeršní systém Uzdroje. Audiovizuální zdroje a zvukové záznamy jsem vyhledávala mimo jiné v archivu vysílání České televize, Českého rozhlasu a BBC. Při vyhledávání jsem rovněž využila sekundárních odkazů v jednotlivých heslech Wikipedie a příbuzných zdrojů k již vyhledaným materiálům.

4.1.5 Metodologická východiska

Dohledané dokumenty a informační podklady jsou zpracovány prostřednictvím metadatových prvků formátu Dublin Core s využitím generátoru metadat dostupného na internetových stránkách Web Archivu na URL <http://webarchiv.cz/generator/dc.php>. Metadatový popis odkazovaných zdrojových dokumentů je přitom určen nikoli vlastním cílovým uživatelům projektu (tedy studentům), ale jejich budoucím správčům, autorům kurzů, samotným pedagogům či administrativním pracovníkům, kteří budou se záznamy v budoucnosti jakkoli manipulovat, např. je organizovat v nějakém typu databáze atp. Metadatový popis bude tedy uložen odděleně od vlastního fyzického zdroje. Pro potřeby studentů budou dohledané dokumenty zpracovány tradiční formou bibliografických záznamů podle normy ISO 690 a ISO 690-2.

Cílem této práce není vytvoření databáze zdrojů samotných, ale pouze informací o nich. Také z tohoto důvodu jsem nepřistoupila k fyzickému uložení plnotextových elektronických textových dokumentů (nejčastěji ve formátu pdf), které jsem pro účely této práce vyhledala a zařadila do výsledného seznamu. Záznamy o zdrojích a jejich metadatový popis představují pouze potenciální informační podklady pro autory kurzu a pedagogy. Sekundárně budou sloužit studentům jako doplňkový informační zdroj.

Samostatným zdrojem ve sledované problematice jsou hesla interaktivní internetové encyklopedie Wikipedie. Nejsou sice v řadách odborné lingvistické veřejnosti považována za plnohodnotný, verifikovaný zdroj, ale přesto se domnívám, že mohou poskytnout laickému uživateli důležitý základní vhled do dané problematiky. Z tohoto důvodu u každé tematické roviny uvedu několik hesel z tohoto zdroje. Odkazy na jednotlivá relevantní hesla Wikipedie nebudu již dále nijak formálně popisovat.

Preferovány budou zdroje vydané nebo publikované v posledních patnácti letech, s výjimkou některých materiálů, které jsou zásadním a respektovaným odborným zdrojem pro danou oblast i v současnosti, viz např. práce v oblasti obecné lingvistiky, nebo v případě, že mohou poskytnout informace o stavu soudobého bádání v dané oblasti.

4.2 Průběh informační analýzy

4.2.1 Selekční údaje, klíčová slova a předmětová hesla

Při rešerši jsem využila následující klíčová slova a jejich kombinace:²²

- ❖ obecné termíny: analýza jazyka, dějiny, filologie, historie, informační věda, jazyk, jazyková komunikace, jazyková kultura, jazykové aspekty, jazykové prostředky, jazykový projev, komunikace, lingvistika, písemná komunikace, poznání, řeč, teorie, verbální komunikace, vývoj;
- ❖ specifické termíny: aplikovaná lingvistika, dějiny lingvistiky, didaktika, estetická funkce, esperanto, estetika, film a jazyk, filozofie jazyka, formální lingvistika, generativní gramatika, chat, Chomského hierarchie, internetová komunikace, jazyk a internet, jazyk a média, jazyk a politika, jazyk a reklama, jazyk literatury, jazykové bariéry, korpusová lingvistika, korpusy, média, Noam Chomsky, ontogeneze jazyka, počítačová lingvistika, poetická funkce, pragmatika, rétorika, sémantika, sémiotika, strukturní lingvistika, teorie překladu, tisk, transformační gramatika, umělé jazyky, Unified Modeling Language, výuka jazyků, vývoj jazyka, zpracování přirozeného jazyka.

Při vyhledávání jsem pracovala také s jejich anglickými ekvivalenty. Vzhledem k charakteru standardních internetových vyhledávacích nástrojů jsem pracovala nejčastěji s plnotextovým vyhledáváním, tam, kde to bylo možné, tedy zejména v rámci online katalogů knihoven, jsem preferovala předmětné vyhledávání.

²²Termíny jsou dále uvedeny v abecedním pořadí.

4.2.2 Vlastní průběh rešerše

Jako tematický základ rešerše byly stanoveny tři rámcové okruhy coby elementární jazykové funkce. V samotném začátku jsem měla také přibližnou představu, v jakém rozsahu bych chtěla tyto tematické okruhy dále rozvíjet. Některá **témata dílčích modulů** jsem proto stanovila cíleně již předem, jiné vyvstaly později, v logické návaznosti na okruhy již dané. Podle zmiňovaného uživatelského zaměření jsem se snažila orientovat tematické moduly tak, aby ve své šíři a různorodosti vhodně doplňovaly znalostní standard budoucích informačních pracovníků. Kromě základní orientace v problematice jazykové komunikace a jejího zkoumání jsem se rozhodla zaměřit na vývoj lidského zkoumání jazyka a vývoj jazyka jako takového, dále na oblast jazykové kompetence člověka v sociální interakci (modul rétorika, sociolingvistika, psanost vs. mluvenost), na oblast jazyka jako nástroje uchopování reality, jejího poznávání a racionálního zpracovávání (modul kognitivní lingvistiky, filozofie jazyka, sémiotiky) a odvozeně pak na jeho využitelnost v dalších racionálních zpracovatelských procesech (UML). A v neposlední řadě postihuji jazyk jako nástroj předávání zkušeností a znalostí (didaktika, umění, korpusy).

V průběhu rešerše se ukázalo, že i tyto tři rámcové **okruhy jsou významně propojeny**, jeden odkazuje ke druhému. Kognitivní aspekty velmi úzce souvisí s předáváním zkušeností, předávání zkušeností naopak velmi úzce prolíná s primární, dorozumívací funkcí jazyka. Jednotlivé nalezené zdroje se tak často daly zařadit do více dílčích kategorií současně – například problematika překladu se významně prolíná s oblastí počítačové a formální lingvistiky, v rámci kterých jsem zařadila tematickou oblast strojového překladu, atp. Toto prolínání jednotlivých tříd jsem se proto rozhodla zachytit prostřednictvím formálního popisu dokumentů s tím, že zdroje budou primárně organizovány do zmiňovaných předem stanovených tematických skupin, a to podle dominantního obsahového sdělení. Dílčí provázanost s ostatními tematickými rovinami bude zachycena prostřednictvím klasifikačního systému.²³ O třídění podle formátu zdroje jsem neuvažovala.

Postup rešerše se tedy na začátku řídil stanovenými hlavními tematickými okruhy, které určily i základní sadu klíčových termínů. V návazné fázi vyhledávání jsem se pak snažila využít již dohledaných zdrojů k dalšímu rozšíření tematických oblastí o materiály s příbuznou nebo odvozenou tematikou. Do rešerše tak vstoupila nová témata (překlad, generativní gramatika, aplikovaná lingvistika aj.).

²³ Viz dále kapitola 4.3.1.

Během celého procesu vyhledávání jsem usilovala o určitou **tematickou i kvantitativní vyváženost** jednotlivých zvolených okruhů. Některé tematické kategorie se během rešerše ukázaly být poměrně obsáhlými (obecné otázky jazykové komunikace, vznik a vývoj jazyka, rétorika, sociolingvistika, formální a počítačová lingvistika, výuka jazyka), zde jsem proto později uplatnila přísnější kritéria výběru, jiné oblasti byly naopak poměrně informačně chudé (psanost vs. mluvenost, překlad, estetická funkce jazyka), tam jsem se naopak snažila o intenzivnější informační průzkum a dohledání většího množství zdrojů k dané problematice.

Dalším kritériem, které jsem se snažila zohledňovat, byl **formát zdroje**. Během rešerše se ukázala v některých kategoriích jednoznačná dominance tradičních typů dokumentů nad dokumenty dostupnými formě online. Z tohoto důvodu jsem se v pozdějších fázích vyhledávání soustředila na ty typy formátů, které byly v dané tematické kategorii zastoupeny málo, případně vůbec. Snažila jsem se, aby v každém dílčím modulu byl zastoupen alespoň jeden online dostupný zdroj, u některých kategorií jsem však i přesto dala přednost obsahové relevanci před variabilitou formátů (obecná lingvistika, filozofie jazyka, sémiotika).

Důležitým faktorem při rozhodování o zařazení vyhledaného dokumentu byla také **míra věrohodnosti jeho zdroje**. Jako relevantní jsem proto vyhodnotila akademické zdroje (internetové stránky domácích i zahraničních univerzit nebo osobní stránky pedagogů), materiály z konferencí a materiály odkazované z věrohodných oborových portálů a serverů. Zdrojové dokumenty, u nichž existovala pochybnost o jejich objektivnosti nebo nezájatosti, jsem z rešerše vyloučila.

Takto nashromážděné a roztříděné zdroje jsem v závěrečné fázi ještě jednou protřídila a zejména zredukovala jejich množství. Jako **hlavní kritéria finálního vyřazování** byly zvoleny:

- ❖ kvantita – v každé dílčí kategorii od tří do deseti zdrojových dokumentů (výjimku tvoří dílčí modul úvodu do problematiky jazykové komunikace, který obsahuje třináct položek, a modul portály a webová sídla s osmnácti položkami)

- ❖ kvalita – vyloučení tematické duplicity zdrojů v maximální možné míře a snaha o jejich vzájemné obsahové doplňování a rozšiřování (např. ve smyslu pohledu z jiné perspektivy atp.)

- ❖ zdroj – oborově fundovaný, verifikovatelný

❖ formát – preference formátového typu, který je v dané kategorii zastoupen minoritně

4.2.3 Východiska v kontrastu s realitou – hlavní problémy

Při vlastní rešerši jsem se snažila v maximální možné míře držet stanovených východisek, i tak jsem ale v jejím průběhu byla nucena k řadě kompromisů. Už samotná povaha zvolené oborové tematiky předpokládá dominanci textových formátů. I přes toto vědomí jsem však očekávala, že se během rešerše podaří na internetu objevit i některé zdroje s vizuálními a audiovizuálními prvky, interaktivní webové portály nebo například záznamy rozhovorů s významnými lingvisty. E-learningový charakter připravovaného kurzu předpokládá zapojení právě takovýchto multimediálních prvků, aby splňoval požadavky na moderní formu distančního elektronického vzdělávání, jak je popsáno výše. Tato **multimediálnost zdrojů** se však, při zachování všech nutných kritérií oborové objektivitě a relevance, ukázala být pro zvolenou problematiku prakticky nesplnitelná. Výsledný soupis zdrojů zahrnuje tedy téměř výhradně textové formáty, a to zejména v podobě klasických knižních a článkových dokumentů, z nichž jen část je dostupná v plnotextové podobě na internetu.

Tento tradiční typ dokumentů představuje v našem prostředí stále nejčastější a zároveň také odborně nejdůvěryhodnější informační zdroj pro oblast lingvistiky a teoretického studia jazyka. I z těchto důvodů jsem jim věnovala v této práci značnou pozornost. Většina knižních publikací zahraniční provenience zpracovaných v této práci je rovněž ve formě náhledu²⁴ dostupná v rámci internetové služby Google Book Search. Vzhledem k tomu, že do budoucna lze předpokládat další růst služeb tohoto typu, má i jejich zařazení do soupisu potenciálních informačních zdrojů projektu svoje opodstatnění.

Druhou nejpočetnější skupinou jsou elektronické textové dokumenty ve formátu pdf, většinou články ze zahraničních odborných periodik zveřejněné i na internetu nebo příspěvky z konferencí. Dále je v soupisu zahrnuto několik powerpointových prezentací, a to ať už v originálním formátu ppt nebo převedené do podoby dokumentu pdf. Posledním zastoupeným typem jsou online webové zdroje, většinou ve formě výukových internetových stránek, osobních stránek zahraničních lingvistů nebo webové portály domácích i zahraničních oborových institucí.

²⁴ Náhled zahrnuje vedle obsahu někdy i celé kapitoly knih.

Dalším problémem, který se začal projevovat už od samého počátku informačního průzkumu a který jsem již okrajově nastínila v předcházející kapitole, byla **tematická šíře a interdisciplinární „přelévání“ témat**. Současně se ukázalo poměrně komplikované udržet jako hlavní nosnou tematickou linii problematiku jazyka. Interdisciplinárnost je jednou z domén moderního lingvistického výzkumu, přesahy do psychologie, sociologie, studia médií, informatiky a počítačové vědy, filozofie, sémiotiky a dalších vědních oblastí zajímají moderní lingvisty a filology víc než kdy dříve. Jelikož účelem plánovaného kurzu není odborná příprava budoucích lingvistů, ale rozšíření a obohacení znalostí budoucích informačních pracovníků, vyhodnotila jsem tuto interdisciplinární šíři jako velmi přínosnou a zohlednila jsem ji i ve volbě tematického vymezení některých dílčích modulů. Rešerše tak nezahrnuje pouze výhradně lingvisticky profilovaná témata, ale i dokumenty s přesahem do dalších disciplín. Domnívám se, že tak i lépe odpovídá zastřešujícímu názvu projektu, tedy že postihuje funkce jazyka v komunikaci v celé jejich šíři a komplexnosti.

Velmi komplikovaným problémem se ukázalo být stanovení přesných **kritérií pro konečné zařazení zdroje** do jednotlivých tematických kategorií. Vzhledem k tomu, že cílem jednotlivých modulů je poskytnout uživateli nejen základní informace o jednotlivých předmětných tématech, ale nabídnout mu v rámci každého dílčího tematického bloku i určitou různost pohledů na danou problematiku, nebylo stanovení přísných předmětných kritérií vždy úplně možné. Rozhodování komplikovala i zřejmá multitematičnost nebo multidisciplinarita některých zdrojů. Z tohoto důvodu jsem musela vedle předmětného kritéria zohlednit i vlastní subjektivní náhled na danou oblast, podpořený znalostmi z mého dřívějšího jazykovědného studia. Zařazení některých zdrojů v konkrétních kategoriích je tudíž někdy výsledkem čistě subjektivního zhodnocení jeho potenciální využitelnosti v dané kategorii. Některé příbuzné zdroje pak mohou být naopak umístěny v kategorii jiné. Takovouto provázanost se následně snažím postihnout prostřednictvím vzájemného odkazu ve výsledném seznamu zdrojů.

Poslední problém, který vyvstal v průběhu samotné rešerše, spočíval v **množství zdrojů a jejich nerovnoměrném rozložení**. Jak jsem již rovněž zmínila výše, některé tematické okruhy se ukázaly být mnohonásobně obsáhlejší než jiné, a to zejména proto, že jde o oblasti detailněji odborně zpracované, které často představují samostatné odvětví výzkumu (vývoj jazyka, rétorika) nebo dokonce samostatnou vědní disciplínu (sociolingvistika, formální a počítačová lingvistika, kognitivní lingvistika, sémiotika atp.). Jelikož cílem projektu není zaměření na odborné detaily, ale na co možná komplexní

nastínění tematických okruhů blízkých informační profesi, usilovala jsem při sestavování soupisu o maximální možnou kvantitativní vyváženost. Současně jsem se soustředila na to, aby zdroje zahrnuté v každém jednotlivém dílčím modulu poskytovaly uživateli rámcovou představu o jádru problematiky a případný stručný náhled na další související problémy.

4.3 Zpracování výsledků

4.3.1 Systém klasifikace

Systém klasifikace je založen na pěti základních tematických modulech, tak jak byly popsány v kapitole 4.1.2. Klasifikační schéma je postaveno na jednoduchém hierarchickém principu s využitím numerické notace. Moduly jsou označeny číslicemi 1 až 5, které tvoří základní klasifikační osu. V rámci jednotlivých modulů jsou realizovány dílčí tematické moduly, označené vedle názvu také číselným kvalifikátorem vyjadřujícím jeho podřízenost hlavnímu tematickému modulu. Každý jednotlivý zdroj je pak přiřazen pod jeden takovýto dílčí modul a jeho příslušnost je opět vyjádřena číselnou notací desetinného charakteru. Desetinnou notaci jsem zvolila zejména z důvodu možnosti případného dalšího přiřazování zdrojů v budoucnosti. Pořadí záznamů zdrojů v rámci dílčích modulů je určeno pouze alfabetským pořádkem.

Vzájemná provázanost zdrojů napříč tematickými moduly bude realizována jednoduchými odkazy charakteru „viz též“. Provázanost bude naznačena i ve vlastním metadatovém popisu pomocí prvků Dublin Core, konkrétně prostřednictvím zvolených předmětných hesel a klíčových slov.

4.3.2 Dublin Core

Pro formální popis jednotlivých zdrojů byl stanoven metadatový formát Dublin Core. Ačkoli se jedná o soubor prvků určených primárně pro popis elektronických dokumentů, vzhledem ke svému univerzálnímu charakteru, jednoduchosti, mezinárodní platnosti a uživatelské přívětivosti je ale použitelný a vhodný i pro formální popis dalších typů dokumentů.

Dublin Core Metadata Initiative (DCMI) oficiálně vznikla na pracovním semináři výzkumného oddělení největší americké a světové knihovnické sítě OCLC v jejím sídle v americkém městě Dublin ve státě Ohio. Na tomto semináři došlo také k prvnímu „konsensu při vytváření základního souboru údajů (metadat) k popisu zdrojů. (...) Záměrem bylo (...)“

vytvoření zcela jednoduchého strukturovaného záznamu (popisu) nového typu, který by byl doplňkem jednak k popisům knihovnických katalogizací typu MARC apod., resp. popisům typu metadat složitějšího obsahu, jednak k zatím nevyhovujícím či nedostatečným popisům realizovaným v rámci zcela automatizované indexace plných textů webovských dokumentů přes internetové systémy typu ‚search engine‘.²⁵ Na tomto základě vzniklo původních třináct prvků označovaných jako *Dublin Core Metadata Element Set*. V další fázi vývoje, na semináři pořádaném o rok později v anglickém Warwicku, došlo k upřesnění otázky syntaxe metadat, neboť původní soubor prvků byl definován především se zaměřením na samotný obsah, tedy sémantiku prvků, nikoli na jejich strukturu. Diskutována byla i otázka dalšího rozšiřování základní skupiny souboru prvků DC a specifikace rámce pro vzájemnou komunikaci metadat v prostoru WWW, nazvaný Warwick Framework. Během následujícího roku došlo k revizi původní sady prvků a k připojení dalších dvou prvků k základnímu souboru, cílová řada zdrojů byla rozšířena o grafické formáty.²⁶ DCMI procházela i v následujících letech procesem bližší specifikace, došlo ke stanovení kvalifikátorů sloužících pro upřesnění jednotlivých prvků a k dalšímu zdokonalování organizace a řízení samotné DCMI a formalizace procesů.²⁷

V současné době je stále v platnosti soubor prvků DC ve verzi označované jako *Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1*,²⁸ platný od roku 1999. Tato sada zahrnuje následujících patnáct prvků:²⁹

- ❖ **název (title)** – jméno dané zdroji,
- ❖ **tvůrce (creator)** – entita primárně odpovědná za vytvoření obsahu zdroje (osoba, organizace nebo služba; nejčastěji jméno tvůrce),
- ❖ **předmět (subject)** – téma obsahu zdroje (nejčastěji vyjádřené pomocí klíčových slov, klíčových frází nebo klasifikačních znaků),
- ❖ **popis (description)** – vysvětlení obsahu zdroje (abstrakt, obsah, odkaz na grafické nebo volně textové vyjádření obsahu),

²⁵ BRATKOVÁ, Eva. Metadata jako nový nástroj pro komunikaci webovských informačních zdrojů. *Národní knihovna*. 1999, roč. 10, č. 4, s. 178-195. Dostupné také z WWW: <<http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr9904/9904178.html>>.

²⁶ *Dublin Core Czech* [online]. Brno : Masarykova univerzita, poslední aktualizace 20. listopad 2006 [cit. 2008-08-02]. Historie iniciativy Dublin Core. Dostupné z WWW: <http://www.ics.muni.cz/dublin_core/historie.html>.

²⁷ BRATKOVÁ, Metadata jako nový nástroj pro komunikaci webovských informačních zdrojů.

²⁸ Viz Dublin Core Metadata Initiative. *Dublin Core Metadata Initiative* [online]. DCMI, c1995-2008 [cit. 2008-08-02]. Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1. Dostupné z WWW: <<http://dublincore.org/documents/dces/>>.

²⁹ *Dublin Core Czech* [online], Soubor metadatových prvků Dublin Core, verze 1.1 : Referenční popis. Dostupné z WWW: <http://www.ics.muni.cz/dublin_core/elems.html>.

- ❖ **vydavatel (publisher)** – entita zodpovědná za zpřístupnění zdroje (osoba, organizace nebo služba; nejčastěji jméno vydavatele),
- ❖ **příspěvatel (contributor)** – entita, která přispěla k obsahu zdroje (osoba, organizace nebo služba; nejčastěji jméno příspěvatele),
- ❖ **datum (date)** – datum události, která se vyskytla během existence zdroje (datum spojené s vytvořením nebo zpřístupněním zdroje),
- ❖ **typ (type)** – povaha nebo žánr (druh) obsahu zdroje (termíny obsahující obecné kategorie, funkce, druhy nebo agregační úrovně obsahu),
- ❖ **formát (format)** – fyzické nebo digitální provedení zdroje (typ média nebo rozměry zdroje popř. i popis softwaru nebo hardwaru či jiného zařízení potřebného pro zobrazení nebo manipulaci se zdrojem),
- ❖ **identifikátor (identifier)** – jednoznačný odkaz na zdroj v rámci daného kontextu (znakový řetězec nebo číslo odpovídající některému z formálních identifikačních systémů; např. URI, URL, DOI, ISBN),
- ❖ **zdroj (source)** – odkaz na zdroj, ze kterého je popisovaný zdroj odvozen (odkazovaný zdroj může být odvozen zcela nebo částečně; zdroj je doporučeno odkazovat znakovým řetězcem nebo standardním identifikačním číslem),
- ❖ **jazyk (language)** – jazyk intelektuálního obsahu zdroje (doporučuje se využít standardizovaného jazykového kódu podle RFC 3066 a ISO 639),
- ❖ **vztah (relation)** – odkaz na příbuzný zdroj (zdroj je doporučeno odkazovat znakovým řetězcem nebo standardním identifikačním číslem),
- ❖ **pokrytí (coverage)** – rozsah nebo záběr obsahu zdroje (prostorové umístění, časové období nebo jurisdikce),
- ❖ **práva (rights)** – informace o právech vztahujících se k popisovanému zdroji (ustanovení o správě autorských nebo vlastnických práv ke zdroji nebo odkaz na službu poskytující takové informace).

Velmi významnou charakteristikou prvků sady Dublin Core je už od samého jejího počátku skutečnost, že by měly být tvořeny samotnými tvůrci nebo původci dokumentů. Tím je zajištěna vysoká kvalita a přesnost informací o zpracovávaném dokumentu a současně i velká míra efektivity při jeho vyhledávání a případném dalším informačním zpracovávání.

4.3.3 Vlastní způsob zpracování

V systému Moodle VOŠIS dostupném na <<http://sks.moodle.cz/>> je v rámci kategorie *Různé* umístěn kurz *Multimediální projekt – Funkce jazyka v dějinách komunikace*. Vlastní soupis záznamů zdrojů, které jsou výsledkem informační analýzy popisované v této práci, je umístěn ve složce *Studijní materiály* v rámci tohoto kurzu. Každý jednotlivý zdroj je v soupisu uveden ve standardním bibliografickém formátu podle ISO 690 a ISO 690-2, je systematicky zařazen podle výše popsaného klasifikačního schématu a uvádím u něj i jeho metadatový popis pro možnost jeho dalšího zpracovávání nebo použití v jiném systému.

4.4 Výsledky informační analýzy

4.4.1 Modul I – Jazyk a komunikace – obecné otázky

Modul postihuje dvě základní tematické oblasti, obě představují jakousi tematickou vstupní bránu do problematiky jazyka a jeho zkoumání.

1. První modul/část zahrnuje zdroje mající charakter úvodu do problematiky studia jazyka a lingvistiky – **Jazyková komunikace – úvod do problematiky**. Jeho cílem je poskytnout uživateli základní vhled do problematiky, pomoci mu seznámit se s nejdůležitějšími oblastmi zkoumání a zorientovat se v lingvistické terminologii. Zahrnuje obecné otázky jazyka a jeho používání v komunikaci, příručky encyklopedického a slovníkového charakteru nebo práce s širší tematickou perspektivou. Tento modul obsahuje třináct základních zdrojů, většinou klasických knižních dokumentů. Výjimku tvoří starší interaktivní zdroj dostupný na internetových stránkách univerzity v německém Kasselu³⁰ Tento zdroj byl koncipován jako interaktivní kurz pro základní uvedení do studia lingvistiky, a mohl by být proto, i přes svoji formální nedořešenost, tematickou či metodickou inspirací pro plánovaný projekt VOŠIS ve stejné oblasti.

2. Druhým, méně rozsáhlým dílčím modulem je oblast **obecné lingvistiky**. V něm je obsaženo šest základních knižních zdrojů. Daná tematická oblast by měla uživateli upřesnit teoretické přístupy k jazyku a vymezit základní oblasti lingvistického zkoumání. Jde o jakousi teoretickou nadstavbu prvního vstupního dílčího modulu. Zahrnuty jsou i zdroje starší, neboť se jedná o respektované tituly v oblasti obecné lingvistiky, na nichž staví i dnešní jazykověda.

³⁰ *Linguistics for beginners : Introduction to linguistics* [online]. Kassel : Universität Kassel, Fachbereich Sprach- und Literaturwissenschaften, c2000 [cit. 2008-07-22]. Dostupné z WWW: <<http://www.uni-kassel.de/fb8/misc/lfb/html/text/startlfbframeset.html>>.

4.4.2 Modul II – Dorozumivací funkce jazyka

Cílem tohoto modulu je reflektovat primární funkci jazyka jako nástroje mezilidského dorozumívání. Předem je třeba říci, že už při zvažování jeho tematické koncepce bylo zřejmé, že dotčená problematika je ve své širší prakticky nepostižitelná. Cílem tohoto modulu proto není dotknout se všech možných témat souvisejících s problematikou mezilidské komunikace realizované prostřednictvím jazyka, ale nastínit některé tematické okruhy, které jsou klíčové pro její vnímání z perspektivy informační profese. Tento modul je tematicky nejobsáhlejší, zahrnuje celkem osm dílčích tematických modulů.

1. První dílčí modul se soustřeďuje na oblast historické perspektivy v pohledu na jazyk a jeho tematickým jádrem je problematika **vzniku a vývoje jazyka**. Tvoří jej devět zdrojových dokumentů, z nichž pouze dva jsou dostupné také v plnotextové podobě na internetu. Sedm dokumentů tvoří knižní publikace dostupné v Národní knihovně nebo i v Knihovně Akademie věd. Zastoupeny jsou dva základní pohledy na oblast vývoje jazyka; první, reprezentovaná také českými odbornými příspěvky, představuje pohled z perspektivy klasické diachronní lingvistiky, druhá, zastoupená třemi anglickými studiemi, zastupuje evoluční pohled na jazyk a jeho vývoj. Vedle těchto dvou přístupů jsou v modulu obsaženy také dvě studie sledující dějiny lingvistiky obecně. Posledním zdrojem je záznam pořadu *Excess baggage* rozhlasové stanice BBC 4 věnovaného tématu zanikajících jazyků.³¹

2. Druhý dílčí modul reprezentuje skupina zdrojů označená jako **rétorika**. Představuje ji celkem pět zdrojů, z nichž čtyři jsou české knižní publikace zaměřené na oblast teorie a praxe řečové kultury, jejích dějin i současného stavu. Posledním zdrojem je zajímavý webový portál *Rhetoric and Composition*,³² součást domény EServer.org, který se snaží sledovat širokou škálu online zdrojů z dané tematické oblasti.

3. Třetím tematickým blokem je oblast nazvaná **psanost a mluvenost**. Obsahuje celkem šest zdrojů a jejím jádrem by měla být dichotomie psaných a mluvených jazykových projevů. Zejména v tematické oblasti písma a pravopisu lze jak v tištěné, tak v elektronické podobě objevit poměrně velké množství relevantních zdrojů. Tato oblast by však už dle mého uvážení byla vzhledem ke své rozsáhlosti příliš velkým odskočením od jádrové problematiky jazykové komunikace jako takové. Z tohoto důvodu jsem zařadila do výběru pouze dva

³¹ BBC : Radio 4 [online]. S.l : BBC, c2008 [cit. 2008-08-05]. Excess baggage. Lost languages. 7 February 2004. Ke stažení audio záznam ve formátu .ram. Dostupný z WWW: <http://www.bbc.co.uk/radio4/excessbaggage/index_20040207.shtml >

³² Rhetoric and Composition [online]. S.l :Eserver, c1994-2008 [cit. 2008-07-25]. Dostupné z WWW: <<http://rhetoric.eserver.org/> >.

webové portály zaměřené na písmo, jeho historii a grafické systémy různých kultur a vývojových epoch. K problematice pravopisu a jeho souvislosti s mluvenou podobou projevu jsem zařadila rozhovor s jazykovědcem Dušanem Šlosarem o českém pravopisu.

4. Zajímavým, avšak – jak jsem zjistila – v lingvistické oblasti ne příliš diskutovaným tématem je problematika **jazykových bariér**. Ze své podstaty jde spíše o problém sociokulturní a informační než jazykovědný. Jako samostatný modul jsem jej ustavila zejména proto, že představuje poměrně zásadní problémovou oblast z hlediska informační vědy a společenské komunikace jako takové. Vybrané zdroje proto nemají vyhraněně jazykovědný charakter, dotýkají se spíše otázek dorozumívání mezi kulturami a komunikace v elektronickém prostředí v informační společnosti. Modul zahrnuje celkem pět zdrojů, většinou článků zahraničních autorů dostupných v plnotextové podobě na internetu.

5. Ačkoli jsem již předem ze své informační analýzy vyloučila celou širokou a informačně velmi bohatou oblast teorie a praxe masové komunikace, do jejíhož rámce lze také zahrnout otázky související s jazykem a dorozumíváním, rozhodla jsem se tuto významnou oblast alespoň nastínit dílčím modulem věnovaným tématu **jazyka a médií**. Soustředila jsem se přitom hlavně na zdroje rozvíjející otázky vzájemného vlivu jazyka na média a jejich formy a naopak. Výsledkem je celkem osm zdrojů, z nichž šest představují klasické tištěné dokumenty od českých jazykovědců, kteří se této nebo příbuzné problematice dlouhodobě věnují. Zbývající dva zdroje tvoří dva diskusní pořady z publicistického cyklu *Média a svět* s názvem *Co se smí a co se nesmí v jazyce*³³ a *Novinář a čeština*³⁴ vysílané na ČT24 a dostupné z archivu jejího vysílání na internetu.

6. Další tematicky velmi širokou oblastí je jazykovědná disciplína studující „v nejobecnějším smyslu vztah jazyka a společnosti“³⁵ – **sociolingvistika**. V jejím rámci je možno sledovat mnoho dílčích a velmi zajímavých témat, avšak pro účely této práce jsem se rozhodla soustředit pouze na zdroje orientované komplexně, které obecněji popisují, co je předmětem sociolingvistického studia a jaké jsou jeho metody. Česká jazykověda nedisponuje žádnou základní sociolingvistickou knižní příručkou, v češtině je dostupná a stále využívaná studie ruských jazykovědců z počátku osmdesátých let *Úvod do*

³³ Česká televize. *ČT24 živě* [online]. Praha : Česká televize, c2008 [cit. 2008-08-05]. Média a svět : co se smí a co se nesmí v jazyce. 9. 3. 2008. Dostupné z WWW: <<http://www.ct24.cz/vysilani/2008/03/09/10095522362-208411058090010-16:35-media-a-svet/>>.

³⁴ Česká televize. *ČT24 živě* [online]. Praha : Česká televize, c2008 [cit. 2008-08-05]. Média a svět : novinář a čeština. 8. 6. 2008. Dostupné z WWW: <<http://www.ct24.cz/vysilani/2008/06/08/10095522362-208411058090023-16:35-media-a-svet/>>.

³⁵ Encyklopedický slovník češtiny, s.432.

sociolingvistiky (1983).³⁶ Výběr zahrnuje dalších šest zdrojů převážně od zahraničních autorů. Jediný online dostupný zdroj má interdisciplinární charakter a pohybuje se na pomezí sociolingvistiky a kognitivní psychologie.³⁷

7. Sedm zdrojů dalšího modulu se věnuje problematice teorie a praxe **překladu**. Poměrně velké množství online dostupných zdrojů se zabývá otázkami strojového překladu. Tuto skupinu reprezentuje v tomto bloku pouze jediný zdroj, neboť mnohem spíše spadá do oblasti informatiky a počítačové lingvistiky, které jsem v projektu vyčlenila samostatný tematický modul. Ostatní zdroje se zaměřují na teorii překladu a související témata, didaktiku tlumočení a dějiny českého překladu. Oblast českého uměleckého překladu po roce 1945 mapuje online databáze dostupná na internetových stránkách Obce překladatelů.³⁸ V souvislosti s tímto modulem bych ještě ráda upozornila na online dostupnou *Databázi české a slovenské bibliografie z oboru translatologie*,³⁹ kterou v soupisu uvádím mezi dalšími rozvíjejícími online zdroji v Modulu V.

8. Poslední dílčí tematický blok v rámci tohoto modulu se věnuje problematice **jazyka a internetu**. Komunikace prostřednictvím této intenzivně se rozvíjející sítě představuje zejména v posledních dvou desetiletích velmi zajímavou oblast i pro jazykovědná zkoumání. Internet jako místo setkávání různých jazyků, specifika jazyka uživatelů chatu, e-mailu a společenských komunikačních sítí, možnosti a perspektivy národních jazyků a jejich uživatelů v prostředí internetu, nejužívanější jazyky v této síti – těchto otázek se dotýká celkem osm zdrojů zahrnutých v tomto bloku. Polovina je dostupná v tištěné formě ve fondu Národní knihovny,⁴⁰ druhá polovina v plnotextové formě na internetu.

4.4.3 Modul III – Kognitivní funkce jazyka

Problematika jazyka jako nástroje poznávání a následného reflektování reality není obecně tak jednoznačně definovatelnou oblastí, jakou byla oblast předchozí. Spadají sem vlastně všechny procesy, při nichž jazyk funguje jako prostředek komunikace mezi člověkem

³⁶ ŠVEJCER, Aleksandr Davidovič; NIKOLSKIJ, Leonid Borisovič. *Úvod do sociolingvistiky*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1983 . 241 s. Sociologická knižnice.

³⁷ POTTER, Jonathan; EDWARDS, Derek. *Sociolinguistics, cognitivism and discursive psychology*. In *International Journal of English Studies*. Universidad de Murcia. 2003, vol. 3, no. 1, p. 93-109. Dostupný také z WWW: <<https://ftp.um.es/ijes/vol3n1/07-Potter.pdf>>.

³⁸ *Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945* [online databáze]. Obec překladatelů. Praha : Obec překladatelů, c2006 [cit. 2008-07-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.obecprekladatelu.cz/DUP00.htm>>.

³⁹ *Bibliografie českých a slovenských prací z oboru translatologie* [online databáze]. Univerzita Karlova v Praze. Ústav translatologie. Praha : Univerzita Karlova, c2007 [cit. 2008-07-19]. Dostupné z WWW: <http://ckis.cuni.cz/F/-?func=file&file_name=base-list-trans>.

⁴⁰ Chtěla bych upozornit zejména na zajímavou publikaci předního britského lingvisty Davida Crystala *Language and the Internet* (CRYSTAL, David. *Language and the Internet*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 272 s. ISBN 0-521-80212-1.).

a skutečností, která ho obklopuje. Z tohoto důvodu jde o skupinu témat, která, vnímána bez přihlídnutí k výše zmíněné roli jazyka, často nemusejí působit ani jako navzájem jakkoli související. Domnívám se však, že právě takovéto usouvztažnění může naopak nabídnout uživateli nový pohled na to, jak velkou roli hraje ve skutečnosti naše jazyková kompetence a racionální procesy s ní spojené v situacích, kdy bychom je vůbec nečekali. Modul má šest dílčích tematických částí.

1. Úvodní modul tohoto bloku se zaměřuje na otázky **filozofie jazyka**, tedy na otázky nejvlastnější procesu poznávání v souvislosti s jazykem – reflexe jazyka samotného. Je rovněž nutné poznamenat, že tento modul, čítající šest tištěných zdrojů, představuje současně jakousi teoretickou vstupní bránu do tematické oblasti kognitivní funkce jazyka, neboť se věnuje zejména otázkám vztahu jazyka a procesu poznání a poznávání. Vedle obecněji orientovaných studií obsahuje také zásadní výbor ze statí o jazyce nejvýznamnějšího německého filozofa dvacátého století Hanse Georga Gadamera,⁴¹ představitele filozofické hermeneutiky. Diachronní perspektivu reflexe jazyka se snaží nastínit publikace *The western tradition from Socrates to Saussure*,⁴² která současně ukazuje, jak provázaná je oblast filozofie jazyka a dějin lingvistiky.

2. Další dílčí část tohoto modulu představuje oblast **kognitivní lingvistiky**, která reprezentuje moderní multidisciplinární přístup současného jazykovědného bádání.⁴³ Její vznik se datuje na počátek osmdesátých let dvacátého století, přičemž je však třeba říci, že zásadní vliv na její konstituování měly i práce starší. V současné době se kognitivní lingvistika řadí do skupiny tzv. kognitivních věd, kam vedle ní patří zejména kognitivní psychologie, psycholingvistika, neurolingvistika a teorie umělé inteligence.⁴⁴ Tematická oblast kognitivní lingvistiky je velmi různorodá, hlavní pozornost zkoumání je však vždy soustředěna na význam jazykového znaku. Jednu větev tohoto zkoumání, která „*nachází zdroje jazykových významů, zdroje našeho myšlení a prožívání v tělesné zkušenosti člověka*“,⁴⁵ reprezentuje v tomto modulu proslulá kniha George Lakoffa a Marka Johnsona *Metafory, kterými žijeme*.⁴⁶ Její myšlenky, postavené na nové koncepci teorie metafor, podle

⁴¹ GADAMER, Hans-Georg. *Člověk a řeč : výbor textů*. Vyd. 1. Praha : OIKOYMENH, 1999. 154 s. Oikúmené. ISBN 80-86005-76-3.

⁴² HARRIS, Roy; TAYLOR, Talbot J. *Landmarks in linguistic thought. Vol. 1 : the western tradition from Socrates to Saussure*. 2nd ed. London : Routledge, c1997. 234 s. Routledge history of linguistic thought series. ISBN 0-415-15362-X.

⁴³ Někdy bývá tato disciplína označována širším termínem „kognitivní přístup k jazyku“, viz Encyklopedický slovník, s. 245.

⁴⁴ Encyklopedický slovník češtiny, s. 245-6.

⁴⁵ Encyklopedický slovník češtiny, s. 246.

⁴⁶ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Vyd. 1. Brno : Host, 2002. 282 s. Teoretická knihovna ; sv. 3. ISBN 80-7294-071-6.

níž nepředstavují metafory pouze jazykový jev, ale hrají zásadní úlohu v tom, jak myslíme a jak reflektujeme svět kolem sebe, rozvíjí i česká kognitivní lingvistika, a to zejména v pracích autorky Ireny Vaňkové.⁴⁷ Další zdroje se dotýkají historického pozadí vzniku a vývoje kognitivní lingvistiky a její obecné charakteristiky, interdisciplinární pohled na problematiku pak nabízí studie *Cognitive linguistics, psychology and cognitive science*.⁴⁸ Modul zaměřený na kognitivní lingvistiku obsahuje sedm zdrojů, z nichž tři jsou dostupné online v plnotextové podobě.

3. Strukturalistický přístup, který chápe jazyk jako znakový systém a který zásadním způsobem ovlivnil vývoj jazykovědy ve dvacátém století, pramení z obecných sémiotických východisek. Třetí dílčí modul tohoto bloku se proto zaměřuje právě na problematiku souvislosti mezi lingvistikou a **sémiotikou**. Zahrnuje šest tištěných zdrojových dokumentů, z nichž všechny jsou dostupné v Národní knihovně nebo v Knihovně Akademie věd ČR.

4. Čtvrtý tematický blok představuje široká oblast **počítačové a formální lingvistiky**, tedy disciplíny, které jsou společně s kvantitativní lingvistikou zahrnovány pod zastřešující označení matematická lingvistika a které se pohybují na pomezí lingvistiky, matematiky, informatiky a počítačové vědy. Obě tyto jazykovědné disciplíny se soustřeďují na zkoumání jazyka pomocí exaktních metodologických postupů a nástrojů s důrazem na explicitnost a přesnost. Z matematických odvětví hledají oporu zejména v teorii formálních gramatik, jazyků a automatů a v různých typech algeber.⁴⁹ Deset zdrojů tohoto modulu, z nichž většina je dostupná v online formě na internetu, by mělo uvést uživatele do této problematiky a načrtnout mu některé dílčí okruhy v souvislosti s rolí jazyka a možnostmi jeho využití v počítačových systémech. Mezi online zdroji je i sada stručně a přehledně sestavených studijních podkladů ke kurzu počítačové lingvistiky na univerzitě v Newcastlu⁵⁰ a seznam rovněž online dostupných zdrojů a článků k problematice strojového překladu a zpracování přirozeného jazyka.⁵¹ Zároveň bych ráda upozornila na záznam chatu s předním českým

⁴⁷ Autorka rozvíjí tento koncept pod pojmem „jazykový obraz světa“.

⁴⁸ SINHA, Chris. Cognitive linguistics, psychology and cognitive science. In GEERAERTS, Dirk; CUYCKENS, Hubert (ed.). *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2007. s. 1266-1294. ISBN 9780195143782. Dostupné také z WWW: <http://citeseer.ist.psu.edu/cache/papers/cs/26823/http:zSzzSz132.236.250.58zSzchriszSzpdfzSzcog_lin_psych.pdf/cognitive-linguistics-psychology-and.pdf>.

⁴⁹ Encyklopedický slovník češtiny, s. 250-251.

⁵⁰ MOISL, Herrmann. *SEL292 : Computational Linguistics* [online]. Newcastle University. Newcastle : Newcastle University, c2008 [cit. 2008-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.staff.ncl.ac.uk/hermann.moisl/ell236/syllabus.htm>>.

⁵¹ *Language Weaver : State of the art in automated language translation* [online]. Marina del Rey (CA, USA) : Language Weaver, c2007 [cit. 2008-08-04]. Resources. Dostupné z WWW: <<http://www.languageweaver.com/page.asp?intNodeID=918&intPageID=894>>.

odborníkem Janem Hajičem zveřejněný na internetových stránkách populárně naučného magazínu *Port České televize* v rubrice *Chat s odborníkem*⁵² a na díl stejného magazínu věnovaný počítačové lingvistice.⁵³ Oba zdroje jsou dostupné na internetových stránkách magazínu v archivu internetového vysílání České televize.

5. Předposlední dílčí modul je věnován pojmu **generativní gramatiky** a osobnosti jejího zakladatele, **Noamu Chomskému**. Světově uznávaný americký lingvista a autor v mnoha ohledech revoluční teorie generativní gramatiky, na jejímž základě vznikla tzv. Chomského hierarchie, tj. klasifikační systém formálních jazyků podle jejich generativních schopností. Sada zdrojů tohoto modulu se svým složením snaží uvést do kontextu Chomského teorie jazyka s jejich praktickou aplikací v rámci počítačové lingvistiky. Všech šest zdrojů v rámci této tematické oblasti je dostupných online. Zajímavým zdrojem jsou Chomského osobní webové stránky,⁵⁴ kde lze nalézt vedle jeho biografie a kompletní bibliografie i přepisy rozhovorů s ním za posledních více než třicet let, nebo i dlouhý seznam audio- a videozáznamů, na nichž jsou zachycena jeho vystoupení dotýkající se nejen úzké oborové problematiky, ale i celospolečenských otázek.⁵⁵

6. Hlavní modul uzavírá tematická oblast tzv. **Unified Modeling Language (UML)**, tedy grafického jazyka sloužícího k navrhování, vizualizaci a dokumentaci programových systémů.⁵⁶ Jedná se o nástroj založený na principu objektově orientované analýzy. V modulu věnovaném kognitivní funkci jazyka má své místo jakožto ilustrace vizuální formy jazykové struktury, která slouží k zachycení a analyzování myšlenkových a programovacích, tedy de facto kognitivních, procesů, lidské mysli a počítačového systému. Seznam pěti online dostupných zdrojů zahrnuje vedle teoreticky zaměřených článků také internetový portál ve formě tutorialu⁵⁷ a internetový portál věnovaný UML, provozovaný organizací zajišťující

⁵² Česká televize. *Česká televize* [online]. Praha : Česká televize, c1996-2008 [cit. 2008-08-04]. Port : spojení s vědou ze všech stran. Chat s odborníkem : Prof. RNDr. Jan Hajič, Dr. Záznam chatu z 28. 11. 2007. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/program/port/chat/614-prof-rndr-jan-hajic-dr/>>.

⁵³ Česká televize. *Česká televize* [online]. Praha : Česká televize, c1996-2008 [cit. 2008-08-04]. Port : spojení s vědou ze všech stran. Počítačová lingvistika. 28. 11. 2007. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/program/port/techosfera/222-pocitacova-lingvistika/video/>>.

⁵⁴ CHOMSKY, Noam. *Chomsky.info : the Noam Chomsky website* [online]. c2006 [cit. 2008-07-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.chomsky.info/>>.

⁵⁵ Noam Chomsky je velmi společensky angažovanou osobností, která se svými názory na současnou politiku řadí do levé části politického spektra. Dlouhodobě například kritizuje zahraniční politiku Spojených států, angažuje se v protiglobalizačním hnutí atp.

⁵⁶ *Wikipedia* [online]. c2008 [cit. 2008-07-31]. Unified Modeling Language. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/UML>>.

⁵⁷ BRAUN, David; SIVILS, Jeff; SHAPIRO, Alex; VERSTEEGH, Jerry. *Unified Modeling Language (UML) Tutorial* [online]. Object Oriented Analysis and Design Team. Kennesaw (GA, USA) : Kennesaw State University, 2000 [cit. 2008-07-28]. Dostupné z WWW: <http://atlas.kennesaw.edu/~dbraun/csis4650/A&D/UML_tutorial/index.htm>.

jeho standardizační proces, kde jsou dostupné další zdroje o problematice UML i poslední verze standardu tohoto modelovacího jazyka k volnému stažení.⁵⁸

4.4.4 Modul IV – Ukládání a rozvíjení znalostí

Čtvrtý hlavní modul je rovněž tematicky zdánlivě různorodý. Funkci, již Jiří Černý ve svých Dějinách lingvistiky definuje jako „ukládání celospolečenských a vůbec lidských zkušeností a jejich předávání dalším generacím“,⁵⁹ lze totiž interpretovat velmi různorodě. Pokusila jsem se proto do tohoto modulu začlenit některé role jazyka, které se nedají tak úplně zařadit do předcházejících dvou stěžejních jazykových funkcí, nebo které naopak svou podstatou, dle mého názoru, naplňují tuto definici zcela zřejmým způsobem.⁶⁰ Mezi tyto oblasti patří například problematika korpusové lingvistiky, která formálně bezpochyby náleží do sféry lingvistiky počítačové, zařazené v této práci pod kognitivní rámeček. Já jsem ale při svém výběru upřednostnila nezastupitelný význam, který tato disciplína má pro „ukládání a rozvíjení znalostí“, a z tohoto důvodu jsem ji zařadila do tohoto modulu. Modul zahrnuje šest dílčích tematických modulů.

1. Vstupní tematickou bránu do tohoto modulu tvoří teoretická oblast **aplikované lingvistiky**. I toto okrajové jazykovědné odvětví má interdisciplinární charakter a staví především na kontaktu s antropologií, psychologií, sociologií a didaktikou. Na poli české jazykovědy nepředstavuje nijak výrazně rozvíjenou disciplínu, naopak v západní Evropě a Spojených státech amerických jde o velmi progresivní vědní oblast, která zastřešuje další dílčí studia, jako je například bilingvismus, komunikace člověk–počítač (computer mediated communication), analýza diskurzu, výuka jazyků, sociolingvistika, pragmatika, překlad a jiné. Vzhledem k tomu, že cílovým uživatelem materiálů nashromážděných v této práci nebo jejich adaptací bude student studující v České republice, domnívám se, že je příhodné respektovat český lingvistický kontext, který tyto aspekty studuje mimo souvislost s pojmem aplikovaná lingvistika. Z tohoto důvodu jsem do seznamu zdrojů k tomuto tématu zařadila pouze takové podkladové materiály, které celou problematiku pojímají v obecném teoretickém náhledu. Jedná se celkem o čtyři zdroje, z nichž dva jsou dostupné online, přičemž z tohoto souboru bych ráda vyzdvihla téměř devítisetstránkovou příručku *The*

⁵⁸ Object Management Group. *Unified Modeling Language* [online]. Needham (CA, USA) : OMG, c1997-2008. [cit. 2008-07-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.uml.org/>>.

⁵⁹ ČERNÝ, Dějiny lingvistiky, s. 18

⁶⁰ Jsem si však plně vědoma toho, že stejně jako ve všech ostatních modulech, je i toto mé klasifikační hledisko značně subjektivní a z jiné perspektivy by mohlo být hodnoceno i velmi odlišně.

*Handbook of applied linguistics*⁶¹ z edice Blackwell handbooks in linguistics, která je dostupná volně ve formátu pdf na internetu.

2. Rovněž problematika **přirozených a umělých jazyků** by mohla být zařazena do jiné kategorie jazykové funkce, konkrétně pod rámec počítačové a formální lingvistiky,⁶² avšak já jsem se rozhodla upřednostnit náhled na pojem umělého jazyka jakožto na jazyk univerzální a na jeho podoby v historii lidské společnosti. V tomto smyslu jej proto chápu spíše jako jeden z procesů, jimiž lidská společnost ukládá a rozvíjí své kulturní a znalostní dědictví prostřednictvím jazyka. Tato dílčí tematická oblast zahrnuje sedm zdrojů, většinou v online dostupné formě. Jedná se o portály a studie věnované umělým jazykům esperanto a ido a dále teoretické studie zaměřené na problematiku přirozeného a umělého jazyka.

3. Další oblastí, jež tentokrát neoddiskutovatelně patří do tohoto modulu, je problematika **výuky jazyků**. V prostředí internetu i v katalogích knihoven lze k tomuto tématu nalézt nespočet titulů, od těch ryze teoreticky koncipovaných až po čistě praktické příručky a učebnice (těch je z pochopitelných důvodů většina). Poměrně velké množství zdrojů z těchto materiálů se přitom zaměřuje na studium a výuku angličtiny. Do souboru zdrojů zařazených v rámci tohoto dílčího modulu jsem proto vybrala pět studií, které se soustřeďují pouze na obecné otázky historie, teorie, metodologie a výzkumu v oblasti výuky jazyků. Jediná česká studie a rovněž jediná, která je dostupná pouze v tištěné podobě (autora Karla Šebesty), se pak věnuje výuce češtiny.⁶³

4. Jak jsem zmínila v úvodním textu k tomuto modulu, součástí tohoto bloku je i problematika **jazykových korpusů a korpusové lingvistiky**. Vzhledem k tomu, že se jedná o lingvistické odvětví, které se v českém odborném prostředí v posledních letech velmi rozvíjí, zařadila jsem do seznamu zdrojů z velké většiny studie českých odborníků, z nich jsou tři dostupné online v plnotextové podobě na internetu. Pro doplnění obrazu stavu současné světové korpusové lingvistiky jsem pak soubor pěti českých zdrojů doplnila záznamem zahraničního sborníku z konference na univerzitě v Lancasteru z března roku 2003 s názvem *Corpus linguistics around the world*.⁶⁴

⁶¹ DAVIES, Alan; ELDER, Catherine (ed.). *The Handbook of applied linguistics*. S.1 : Blackwell Publishing, 2004. xvii, 866 s. Blackwell handbooks in linguistics ; vol. 17. ISBN 0-631-22899-3. Dostupné také z WWW: <[http://faculty.ksu.edu.sa/ahmad/Documents/e-book2/Blackwell.Publishing.The.Handbook.of.Applied.Linguistics.\(2004\).pdf](http://faculty.ksu.edu.sa/ahmad/Documents/e-book2/Blackwell.Publishing.The.Handbook.of.Applied.Linguistics.(2004).pdf)>.

⁶² Viz návrh typologie jazykové komunikace v kapitole 3.1.

⁶³ ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci : didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. Vyd. 2. Praha : Karolinum, 2005. 166 s. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. ISBN 80-246-0948-7.

⁶⁴ WILSON, Andrew; ARCHER, Dawn; RAYSON, Paul (ed.). *Corpus linguistics around the world*. Amsterdam : Rodopi, 2006. 233 s. Language and computers. ISBN 90-420-1836-4.

5. Velmi specifickou oblastí je otázka **jazyka a jeho estetické funkce** tak, jak ji pojímali lingvisté z Pražského lingvistického kroužku, především Roman Jakobson a Jan Mukařovský. Vzhledem k tomu, že jejich koncepce estetické, resp. poetické funkce jazyka představuje významný teoretický příspěvek české jazykovědy do studia jazyka a jeho funkcí, zařadila jsem tento drobný tematický střípek jako samostatný dílčí modul, ačkoli nemá žádnou přímou souvislost s problematikou života v informační společnosti. Domnívám se také, že by mohl vhodně ilustrovat mnohovrstevnost studia jazyka i jeho vlastností, a dokumentovat tedy i fakt, že jazyk nemusí být pouze nástrojem komunikačního procesu, ale že může být i sám o sobě určitým sdělením. Do tohoto modulu jsem zařadila pouze tři zdroje, jedná se o soubory statí nebo přednášek obou zmiňovaných lingvistů, které se zabývají touto problematikou.

6. Šestým a posledním dílčím modulem v rámci této kategorie je problematika **jazyka v umění**. Jazyk je neopominutelnou součástí většiny uměleckých projevů, a to mnohdy i umění výtvarného, a ačkoli v této své roli není primárně nositelem informace pragmatického obsahu, přesto se domnívám, že jeho funkci v umění můžeme hodnotit jako komunikační. Asi nejelementárnějším příkladem je nenahraditelná role jazyka v literatuře, v dramatu a ve filmu. Do tohoto bloku jsem zařadila celkem sedm zdrojů, z nichž dva jsou dostupné v online plnotextové podobě.

4.4.5 Modul V – Další online zdroje

Poslední hlavní modul představuje jakýsi doplňkový zdroj ke všem předešlým tématům. Je koncipován jako pracovní a měl by sloužit především pro potřeby tvůrců a pedagogů budoucího e-learningového kurzu. Toto primární určení však v žádném případě nevyklučuje jeho možné využití přímo v řadách koncových uživatelů, tedy samotných studentů. Jednotlivé zdroje se dotýkají většiny tematických oblastí zmiňovaných ve výše uvedených modulech a měly by fungovat jako jejich informační nadstavba či rozšíření. Modul je rozdělen do tří bloků, které tentokrát nespojuje společná tematická charakteristika, ale naopak příbuznost formální. Jedná se o:

1. internetové **portály a webová sídla** institucí a organizací (osmnáct zdrojů),
2. **elektronická periodika** (sedm zdrojů),
3. a **soubory odkazů na další zdroje** (pět zdrojů).

4.5 Zhodnocení výsledků

Soubor zdrojů nashromážděný v této práci čítá celkem 176 zdrojů, rozdělených do pěti hlavních modulů a podrobněji do 25 dílčích tematických bloků. Z těchto zdrojů je celkem 93 dostupných v online podobě na internetu, což představuje přibližně 53 % ze všech sebraných zdrojů. Většinu tištěných zdrojů tvoří tištěné monografie nebo sborníky, méně jsou pak zastoupeny články z tištěných periodik. Online dostupné zdroje tvoří z velké části internetové stránky, webové portály a elektronické verze článků a studií ve formátu pdf, méně pak powerpointové prezentace. V souboru jsou uvedeny pouze tři samostatné audiovizuální záznamy a jediný zvukový záznam. Multimediální charakter projektu se tak podařilo naplnit pouze velmi omezeně. Důvodem je jednak charakter problematiky, která je ze své podstaty, jak jsem již uvedla na začátku práce, doménou textových formátů, druhým důvodem je poměrně malá dostupnost relevantních a verifikovatelných multimediálních zdrojů⁶⁵ ve veřejně dostupném internetovém prostředí.

⁶⁵ Například video či audio záznamů z přednášek, odborně profilovaných rozhovorů s lingvisty atp. Internet je poměrně bohatý na krátké populárně naučné příspěvky, jejichž relevance pro využití v projektu je však často diskutabilní, neboť obsahují poměrně málo nových informací.

Závěr

Cílem práce bylo zdokumentovat východiska, průběh a výsledky informační analýzy, která měla sloužit k nashromáždění záznamů informačních zdrojů multimediálního charakteru, jež by mohli využít jako podkladové materiály tvůrci a pedagogové budoucího e-learningového kurzu. Výsledkem této informační analýzy je 176 zdrojů především textového charakteru, jejichž seznam je ve formě strukturovaného bibliografického soupisu doplněného metadatovým popisem jednotlivých zdrojů dostupný v elektronickém prostředí systému Moodle VOŠIS.

V práci jsem popsala základní obsahová i formální východiska informační analýzy, také její průběh a problémy, které se během ní postupně vynořovaly. Výsledky rešerše byly v textové části této práce zpracovány pomocí stručných slovních charakteristik jednotlivých tematických modulů. Zároveň byl u každého takového modulu uveden finální počet zdrojů, které obsahuje, a počet online dostupných zdrojů, zahrnuje-li daný blok nějaké. Jak jsem již zmínila v úvodu, vzhledem k celkovému rozsahu tohoto výsledného soupisu záznamů zdrojů (včetně jejich metadatového popisu) nebylo možné připojit je k této práci jako její fyzickou součást. Z téhož důvodu jsem do textu nezapojila byť stručnou slovní charakteristiku jednotlivých zdrojů. I přesto jsem se snažila upozornit na některé zdroje v jednotlivých dílčích modulech, a to buď s ohledem na jejich odbornou fundovanost nebo proto, že z určitého důvodu – ať už formálního (jde o jediný online zdroj v dané kategorii atp.) nebo obsahového (ilustrují vhodně konkrétní téma v rámci dané problematiky atp.) – stojí za zvýraznění.

Výběrem zdrojů a jejich zařazením do jednotlivých kategorií v rámci soupisu jsem se snažila respektovat určitá objektivní kritéria pramenící z principů stanovených v kapitole 4.1 o východiscích této informační analýzy. Sekundárně jsem však byla nucena uplatnit i hledisko osobní preference určitého zdroje před jiným či jeho vřazení do určité konkrétní tematické skupiny místo do jiné. Důvodem byla především jistá konkrétní subjektivní představa o celkovém obsahovém vyznění jednotlivých modulů a jejich zasazení do kontextu celého projektu. I proto považuji za nutné závěrem poznamenat, že způsob, jímž byly jednotlivé zdroje vybrány a zařazeny do tematických kategorií (modulů), není jediný možný a může být z jiné perspektivy hodnocen odlišně. U každého modulu jsem se tudíž snažila o jeho jednoznačný popis a obsahovou charakteristiku, které by měly nastínit jeho konkrétní zamýšlené cílové uživatelské vyznění a účel.

Takto vytvořený a strukturovaný soupis zdrojů rozhodně není vyčerpávající a vzhledem k šíři dotčené problematiky se může dále rozrůstat, a to jak co do množství záznamů v jednotlivých kategoriích, tak také do počtu a typu vlastních tematických modulů. Umístění v elektronickém prostředí systému Moodle toto rozšiřování v budoucnosti ideálním způsobem umožňuje.

Klíčovým problémem při průběhu i zpracování výsledků informační analýzy zdokumentované v této práci se ukázala být otázka multimediálnosti zdrojů. V konečném soupisu zdrojů jsou zahrnuty pouze tři samostatné audiovizuální zdroje a jeden zvukový záznam. Multimediální prvky jsou přítomny také jako součást jiného primárního zdroje, většinou internetové stránky nebo webového portálu. Pro vyhledání dalších vhodných a obsahově kompatibilních zdrojů multimediálního charakteru by byla pravděpodobně nutná hlubší a časově náročnější analýza internetového prostředí.

Informační analýza rovněž prokázala, že v tematické oblasti studia jazyka jakožto komunikačního nástroje je na internetu k dispozici relativně velké množství zdrojů s různou mírou tematické relevance, které však často nesplňují přísná kritéria objektivity a nezájatosti. Jako poměrně dobré vodítko pro informačního pracovníka se i v tomto případě ukázalo být ověření důvěryhodnosti primárního zdroje dokumentu. Obecně mohu říci, že dokumenty dostupné z verifikovatelné akademické či jiné oficiální oborové instituce, organizace, konference nebo periodika lze téměř vždy vyhodnotit jako relevantní.

Ačkoli je zpracovaný seznam zdrojů pouze výběrový a v žádném případě nepostihuje celou šíři problematiky jazykové komunikace v dějinách mezilidského dorozumívání, doufám, že alespoň částečně přispěje k obohacení vzdělávacího procesu studentů VOŠIS a že napomůže aktivnějšímu využívání elektronických opor vzdělávání v této škole.

Seznam použité literatury a zdrojů

- ❖ ALBRECHT, Kamil. *eLearning na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity*. Brno, 2006. 84 s. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav pedagogických věd. Dostupné také z WWW: <http://is.muni.cz/th/40429/ff_m/diplomka_full.pdf>.
- ❖ BAREŠOVÁ, Andrea. *e-Learning ve vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha : VOX, 2003. 174 s. Konference. ISBN 80-86324-27-3.
- ❖ BBC. *BBC* [online]. Glasgow : BBC, c2008 [cit. 2008-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.bbc.co.uk/>>
- ❖ BRATKOVÁ, Eva Metadata jako nový nástroj pro komunikaci webovských informačních zdrojů. *Národní knihovna*. 1999, roč. 10, č. 4, s. 178-195. Dostupné také z WWW: <<http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr9904/9904178.html>>.
- ❖ *Centrum pro studium vysokého školství (CSVŠ)* [online]. Praha, CSVŠ, c2008 [cit. 2008-07-24]. Dostupné z WWW: <<http://www.csvs.cz/>>.
- ❖ CESNET. *eLearning portál* [online]. c2004-2006 [cit. 2008-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://elearning.cesnet.cz/news.php>>.
- ❖ ČECHOVÁ, Marie. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha : ISV nakladatelství, 2000. 407 s. 2., přepracované vydání. ISBN 80-85866-57-9.
- ❖ ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. 1. soubor. vyd. Olomouc : Votobia, 1996. 517 s. ISBN 80-85885-96-4.
- ❖ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Pražská imaginace, 1997. 460 s. 2. vyd. ISBN 80-7110-183-4.
- ❖ Česká televize. *Internetové vysílání ČT* [online]. Praha : Česká televize, c1996-2008 [cit. 2008-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vysilani/>>
- ❖ Česko. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky* [online]. Praha : MŠMT, c2008 [cit. 2008-07-27]. Základní informace o distančním vzdělávání. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-informace-o-distancnim-vzdelavani>>.
- ❖ Český rozhlas. *Český rozhlas* [online]. Praha : Český rozhlas, c2000-2008 [cit. 2008-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.rozhlas.cz/portal/portal/>>.
- ❖ *Dublin Core Czech* [online]. Brno : Masarykova univerzita, poslední aktualizace 20. listopad 2006 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <http://www.ics.muni.cz/dublin_core/>.
- ❖ Dublin Core Metadata Initiative. *Dublin Core Metadata Initiative* [online]. S.l : DCMI, c1995-2008 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://dublincore.org/>>.
- ❖ *EDO : e-learningové distanční opory* [online]. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta tělesné kultury; Západočeská univerzita v Plzni; Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. c2008 [cit. 2008-07-30]. E-learning. Dostupné z WWW: <<http://edo.upol.cz/documents.php?sid=02e2dcbf5ae028c782f5ff7cebb8e2&tid=elearning>>.

- ❖ *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.
- ❖ *Google* [online]. Mountain View (CA, USA) : Google Inc., c2008 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.google.com>>.
- ❖ *Google Book Search* [online]. Mountain View (CA, USA) : Google Inc., c2008 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://books.google.com>>.
- ❖ *Google Scholar* [online]. Mountain View (CA, USA) : Google Inc., c2008 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://scholar.google.cz/>>.
- ❖ *Jednotná informační brána* [online]. Praha : Národní knihovna ČR : Univerzita Karlova, Ústav výpočetní techniky, c2001-2007 [cit. 2008-08-02]. Návrh požadavků na metadata používaná pro provoz oborových informačních bran v České republice. Dostupné z WWW: <<http://jib-info.cuni.cz/tematbrany/doporuceni.html>>.
- ❖ Knihovna Akademie věd ČR. *Katalogy KNAV* [online]. Praha : Knihovna AV ČR, c2007 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.lib.cas.cz/>>.
- ❖ KOLIBAČ, Richard. *eLearning – moderní forma vzdělávání*. Vyd. 1. Ostrava : Ostravská univerzita, 2003. 77 s. Systém celoživotního vzdělávání Moravskoslezska. ISBN 80-7042-970-4.
- ❖ KOPECKÝ, Kamil, *E-learning (nejen) pro pedagogy*. 1. vyd. Olomouc : Hanex, 2006. 125 s. Vzdělávání a informace. ISBN 80-85783-50-9.
- ❖ *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online databáze]. Praha : Národní knihovna České republiky, c2004 [cit. 2008-08-02]. Dostupná z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/cze/kt>>.
- ❖ *Mezinárodní desetinné třídění* [online databáze]. 5. verze. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003 [cit. 2008-08-02]. Dostupná z WWW: <<http://aip.nkp.cz/mdt/>>.
- ❖ Národní knihovna ČR. *Katalogy a databáze Národní knihovny ČR* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, c2004 [cit. 2008-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/F/>>.
- ❖ *Netmoderator.com : komunitní server pro e-learning a online spolupráci* [online]. UNISONA Studio, c2005-2008 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://netmoderator.cz/>>.
- ❖ NOCAR, David [et al.]. *E-learning v distančním vzdělávání*. Centrum distančního vzdělávání UP Olomouc. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 77 s. Texty k distančnímu vzdělávání. ISBN 80-244-0802-3.
- ❖ RESSLER, Miroslav (ed). *Informační věda a knihovnictví : výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví. Výběr z hesel v databázi TDKIV*. 1. vyd. Praha : Vysoká škola chemicko-technologická : Národní knihovna České republiky, 2006. 161 s. 1 CD-ROM. ISBN 80-7080-599-4. Dostupné také z WWW: <http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es-005/index.html>.
- ❖ *Uzdroje.cz* [online]. c2006-2007 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzdroje.cz/>>.

❖ *WebArchiv – archiv českého webu* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, poslední aktualizace 5. 8. 2008 [cit. 2008-08-05]. Generátor metadat Dublin Core. Dostupné z WWW: <<http://webarchiv.cz/generator/dc.php>>.

❖ *Wikipedie : otevřená encyklopedie* [online]. 2001 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/>>.

❖ *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. 2001 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW <http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page>.

❖ *Yahoo!* [online]. Sunnyvale (CA, USA) : Yahoo, c2008 [cit. 2008-08-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.yahoo.com/>>.

